

เสียงข้างมากถึงสองในสามตามกฎหมายเดิม บริษัทจะต้องมีหน้าที่ให้ความสนใจอย่างพอเพียงต่อผลประโยชน์ของผู้ถือหุ้น และจะต้องผลักดันในเรื่องเปิดเผยข้อมูลของบริษัท⁸⁷

นอกจากนี้ กฎหมายใหม่นี้ยังกำหนดให้บริษัทใหญ่ทุกบริษัทจะต้องเพิ่มการควบคุมภายในให้เข้มงวดยิ่งขึ้นเพื่อป้องกันมิให้เกิดเรื่องอื้อฉาวของบริษัท ผู้บริหารของบริษัทจะต้องยึดมั่นในเจตนารมณ์ของกฎหมายใหม่นี้ที่เรียกร้องให้จะต้องรับผิดชอบต่อผู้ถือหุ้นและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นๆ ซึ่งหมายความว่าผู้บริหารของบริษัทจะต้องรับผิดชอบต่อมากขึ้นเพื่อแลกกับความมีอิสระมากขึ้นในการดำเนินธุรกิจ⁸⁸ ต้องคอยดูกันต่อไปว่าการบังคับใช้กฎหมายใหม่นี้จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในวิธีการปฏิบัติทางธุรกิจและวัฒนธรรมบริษัท (corporate culture) หรือไม่

ในด้านการจ้างงาน ผู้บริหารธุรกิจญี่ปุ่นบางคนเช่นนาย อุชิโอะ จิโร (Ushio Jiro) ประธานสมาคมผู้บริหารบริษัทของญี่ปุ่น (Keizai Doyukai - Japan Association of Corporate Executives) เห็นว่าการจ้างงานที่ปฏิบัติแบบเดิมนั้นดำเนินไปด้วยดี ต่อเมื่อโครงสร้างด้านอายุของประชากรญี่ปุ่นมีรูปคล้ายกับปิรามิด ซึ่งมีคนหนุ่มสาวเป็นจำนวนมาก และมีคนสูงอายุจำนวนน้อย แต่ในปัจจุบัน เมื่อโครงสร้างด้านประชากรเปลี่ยนเป็นรูปปิรามิดกลับหัว อันเป็นผลมาจากการมีอายุยาวเพิ่มขึ้น และอัตราการเกิดที่น้อยลง ระบบการจ้างงานแบบเดิมได้กลายเป็นภาระทางการเงินแก่บริษัทที่เพิ่มสูงขึ้นมาก

นายอุชิโอะยังมีความเห็นอีกว่า รายจ่ายเงินเดือนโดยอิงอายุการทำงานของพนักงานดำเนินไปด้วยดีสำหรับการผลิตสินค้าอุตสาหกรรม ซึ่งคุณค่าของการทำงานของพนักงานจะเพิ่มขึ้น โดยสอดคล้องกับประสบการณ์ของงาน แต่ประสบการณ์เช่นนี้ ไม่จำเป็นต้องเป็นผลดีสำหรับธุรกิจภาคบริการที่กำลังเติบโตอย่างรวดเร็วเสมอไป และสังคมญี่ปุ่นเองก็หันมาต่อต้านระบบที่ยึดอาวุโสมากขึ้น⁸⁹

จนกระทั่งต้นศตวรรษ 1990 การจ้างงานตลอดชีพ การฝึกในช่วงทำงาน (on-the-job training) และระบบเงินเดือนที่จ่ายตามอาวุโสของระยะเวลาทำงาน เป็นลักษณะสำคัญของการจัดการทรัพยากรมนุษย์ (human resource management หรือ HRM) ของบริษัทญี่ปุ่น แต่หลังจากนั้นด้วยความจำเป็นที่จะต้องมีการลดทอนค่าใช้จ่าย การลดจำนวนบุคลากร (downsizing)

⁸⁷ ดู Mitsuo Miura, "Corporate Law Changes Playing Field," *Daily Yomiuri* (May 10, 2006), p. 4.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Ushio, Dore, "Constancy and Changes in Japanese Management," pp. 27, 29.

จึงได้กลายเป็นวิธีการที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ อย่างไรก็ตาม แรงกดดันในเชิงสถาบันและสังคมเป็นตัวกำหนดความเร็วและกระบวนการลดจำนวนบุคลากร ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนาด อายุ และชื่อเสียงของบริษัท บริษัทที่มีขนาดใหญ่ มีชื่อเสียงและประวัติยาวนานจะเลือกใช้วิธีดังกล่าวเป็นหนทางสุดท้าย การปลดพนักงานขนาดใหญ่จึงไม่ค่อยเกิดขึ้นมากนักแต่บริษัทเหล่านี้จะอาศัยการจ้างพนักงานชั่วคราว และทำงานไม่เต็มเวลา (part-time and temporary employees) แทนที่จะจ้างให้เป็นพนักงานทำงานเต็มเวลาและตลอดชีพ (full-time and permanent employees) อย่างไรก็ตาม เป็นที่รู้กันอย่างเป็นทางการว่าพนักงานที่อยู่ในตำแหน่งสำคัญในบริษัทส่วนมากเหล่านั้นจะมีหลักประกันการจ้างงานตลอดชีพ ผลสำรวจหลายชิ้นแสดงว่าการจ้างเงินเดือนตามหลักอาวุโสและการเลือกให้ถือหุ้น (stock option) กำลังถูกนำมาใช้มากขึ้นในหลาย ๆ บริษัท⁹⁰

ในขณะที่ผู้ที่เพิ่งสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยชั้นนำของญี่ปุ่นยังคงเลือกที่จะเข้าทำงานในบริษัทชั้นนำของประเทศ เช่น โซนี่ สอนด้า และโตโยต้า ซึ่งถือว่าเป็นบริษัทที่มีความมั่นคงและมีชื่อเสียงดี แต่ผู้ที่มีความสามารถ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งสตรี) ในจำนวนที่มากขึ้นกำลังหันไปทำงานในบริษัทต่างชาติ เช่น IBM ซึ่งถือว่ามีความยืดหยุ่นและก้าวหน้าได้เร็วกว่าและไม่เหมือนแต่ก่อน บริษัทญี่ปุ่นมุ่งหาผู้ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง (specialized skill) มากขึ้น แทนที่จะอาศัยแค่เพียงการฝึกฝนในช่วงทำงานเป็นหลัก ความเชี่ยวชาญที่ได้รับการฝึกฝนจากภายนอกบริษัทถูกดึงเข้ามาใช้เพื่อเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ภายในของบริษัท นอกจากนี้ยังมีการเรียกร้องให้บรรดาผู้นำบริษัทมีบทบาทที่แข็งขันมากขึ้น (proactive) เพื่อดึงดูด และบูรณาการความสามารถของชาวต่างประเทศเข้ามาทำงานในบริษัทญี่ปุ่น ในประเทศญี่ปุ่น⁹¹

ฝ่ายบริหารจัดการของบริษัทญี่ปุ่นยังคงต้องต่อสู้กับความรู้สึกระหว่างความเห็นอกเห็นใจต่อพนักงานกับเหตุผลทางเศรษฐกิจที่จำเป็นต้องลดจำนวนบุคลากรลง ตัวอย่างเช่น บริษัท Mitsubishi Heavy Industries ได้ประกาศเมื่อต้นปี ค.ศ. 2003 ว่า บริษัทตนจะไม่ย้ายฐานการผลิตไปประเทศอื่นเพื่อปกป้องการจ้างงานในประเทศญี่ปุ่นไม่เหมือนกับบริษัทอื่นๆ จำนวนมากของญี่ปุ่นที่ย้ายฐานการผลิตไปที่ประเทศอื่นที่มีต้นทุนการผลิตต่ำกว่า อย่างเช่นที่ประเทศจีน อัตราการว่างงานในประเทศญี่ปุ่นอยู่ในระดับร้อยละ 5 ซึ่งไม่ถือว่าอยู่ในระดับสูงเมื่อเทียบกับประเทศที่พัฒนาแล้วอื่นๆ แต่อยู่ในระดับสูงอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในประเทศญี่ปุ่น

⁹⁰ Philippe Lasserre and Hellmut Schutte, *Strategies for Asia Pacific: Meeting New Challenge*, 3 rd ed. (New York: Palgrave, 2006), p. 115.

⁹¹ Ibid.

นอกจากในเรื่องการว่าจ้างงานแล้วยังได้มีการปรับปรุงใหม่ในด้านรูปแบบการตัดสินใจของบริษัท ระบบ 'ริงกิ' ('Ringi' system) ซึ่งเป็นวิธีการตัดสินใจแบบญี่ปุ่นที่มีการปรึกษาหารือระหว่างส่วนต่างๆที่เกี่ยวข้องในบริษัทในลักษณะจากข้างล่างสู่ข้างบน (bottom-up) ก่อนที่จะมีข้อเสนอใดๆให้รับเป็นนโยบายของบริษัท ยังคงใช้กันอยู่เป็นส่วนใหญ่เพราะมีผลในทางเชิงบวกอย่างไรก็ตาม เพื่อให้กระบวนการตัดสินใจดำเนินไปด้วยความรวดเร็วขึ้น จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างเกิดขึ้นในบริษัทญี่ปุ่นเกี่ยวกับกระบวนการตัดสินใจ เช่น มาตรการการลดขั้นตอนการตัดสินใจตามโครงสร้างแนวดิ่ง และการแตกตัวของบริษัทให้เป็นบริษัทที่สามารถมีความเป็นอิสระในการตัดสินใจ บริษัท เช่น โตชิบา และมัตสึชิตา กำลังเป็นผู้นำในการปรับโครงสร้างขององค์กรบริษัทเช่นว่านี้⁹²

จนกระทั่งไม่นานมานี้ ผู้ผลิตอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นมักจะจัดซื้อชิ้นส่วนและวัตถุดิบจากกลุ่มบริษัทในเครือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอุตสาหกรรมรถยนต์ซึ่งมีระบบกลุ่มบริษัทในเครือในแนวดิ่ง (vertical *keiretsu's* system) ที่เข้มแข็งที่สุด แต่ในปัจจุบันเป็นเรื่องที่ไม่ผิดปกติที่ผู้ผลิตอุตสาหกรรมและผู้จัดจำหน่ายขนาดกลางและขนาดย่อมจะติดต่อดำเนินค้าขายกับบริษัทที่อยู่นอกกลุ่มบริษัทในเครือ บริษัทนิสสัน หลังจากที่เป็นพันธมิตรกับบริษัทรถยนต์เรโนลต์ (Renault) ของฝรั่งเศส ยกเลิกการถือหุ้นใน suppliers และผู้จัดจำหน่ายของตนเกือบทุกเจ้าและหันมาเลือกใช้บริการจากบริษัทที่ความสามารถในการแข่งขันมากที่สุดจากทั่วโลก⁹³

การปรับโครงสร้างใหม่ของบรรษัทภิบาลของญี่ปุ่นที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ แนวโน้มไปสู่การรวมกิจการ (consolidation) เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงให้มากขึ้นในแต่ละอุตสาหกรรม อุตสาหกรรมส่วนใหญ่ในญี่ปุ่นมีความสามารถในการแข่งขันมาก แต่ขณะเดียวกันมีการแตกย่อยออกไป (fragmented) เพราะโครงสร้างการถือหุ้นที่มั่นคงซึ่งทำให้การซื้อควบกิจการ (M&As) เกือบจะเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ในอดีต และได้นำไปสู่การผลิตที่มากเกินไป (over capacity) และไร้ประสิทธิภาพในหลายอุตสาหกรรม ในขณะที่ระบบธนาคารหลักกำลังอยู่ในภาวะเสื่อมถอย ธนาคารหันมามีบทบาทที่แข่งขันขึ้นในความพยายามแก้ไขปัญหานี้เสียของบริษัท เพื่อธนาคารจะได้เห็นคืบส่วนหนึ่ง เป็นผลจากการดำเนินการดังกล่าว ทำให้การซื้อควบรวมกิจการ (M&As) ในประเทศญี่ปุ่นเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็วนับตั้งแต่ปลายศตวรรษ 1990

⁹² Ibid.

⁹³ Ibid., p. 116.

บริษัทที่มีการดำเนินการค่อนข้างดีแต่ยังขาดความเป็นสากลเพียงพอที่กำลังแสวงหาบริษัทในต่างประเทศ (ส่วนใหญ่ในยุโรปและสหรัฐอเมริกา) บางบริษัทก็เป็นหุ้นส่วนกับอดีตบริษัทคู่แข่งในญี่ปุ่น เพื่อให้มีขนาดใหญ่และมีประสิทธิภาพในการแข่งขันในสภาพแวดล้อมใหม่ที่มีการแข่งขันสูงขึ้น บริษัทที่มีการดำเนินงานต่ำกว่าเป้าหมายบริษัทซึ่งธุรกิจหลัก (core business) ของบริษัทมีพื้นฐานที่ดี จะจัดทรัพย์สินที่ไม่ได้เป็นธุรกิจหลัก โดยการขายทรัพย์สินดังกล่าวให้แก่บริษัทอื่น หรือโดยวิธีการซื้อบริษัทโดยฝ่ายจัดการ (management buyout หรือ MBO) ทรัพย์สินดังกล่าวนี้ชาวต่างชาติซึ่งแต่ก่อนยากจะเข้าถึงตลาดญี่ปุ่นได้ ปัจจุบันมีโอกาสมากขึ้นในการจะได้มาซึ่งบริษัทในอุตสาหกรรมประเภทต่างๆ เช่น อุตสาหกรรมค้าปลีก อุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ และ อุตสาหกรรมเคมี เป็นต้น รัฐบาลญี่ปุ่นเองปัจจุบันก็มีความพยายามอย่างแข็งที่จะดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศ ซึ่งที่ผ่านมามีการลงทุนจากต่างประเทศในญี่ปุ่นในปริมาณที่น้อยมาก⁹⁴

ในประเทศญี่ปุ่นการซื้อควบกิจการ (M&As) มักจะถูกมองว่าเป็นผลพวงของความล้มเหลวในทางธุรกิจ บริษัทญี่ปุ่นที่ต้องการร่วมกิจการกับนักลงทุนต่างชาติ (strategic investors) มักจะไม่ได้คำนึงถึงเรื่องการเงินอย่างเดียวแต่ต้องการความเชี่ยวชาญในการดำเนินธุรกิจ ความสำเร็จของบริษัทนิสสันที่เข้าร่วมกิจการกับบริษัท Renault ของฝรั่งเศสได้สร้างความมั่นใจให้แก่บริษัทญี่ปุ่นที่ต้องการรวมกิจการกับนักลงทุนต่างชาติมากขึ้น ฉะนั้นการซื้อควบกิจการจึงยังคงเป็นกิจกรรมที่เติบโต แม้ว่ากิจกรรมดังกล่าวจะลดน้อยลงในระดับโลกในช่วงหลังเกิดเหตุการณ์การก่อการร้ายเมื่อวันที่ 11 กันยายน ค.ศ. 2001 ที่ประเทศสหรัฐอเมริกา⁹⁵

นอกจากนี้ การซื้อควบกิจการยังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในกลุ่มบริษัทในเครือ (keiretsu group) หกกลุ่ม เพราะการควบกิจการระหว่างธนาคารหลักของกลุ่มในเครือสุมิโตโมกับกลุ่มบริษัทในเครือมิสซุได้ควบรวมกิจการของทั้งสองธนาคารเข้าด้วยกันเป็นธนาคารสุมิโตโม-มิสซุ (Sumitomo-Mitsui Bank) ในทำนองเดียวกัน ธนาคารหลักในเครือไดอิ-อิชิ คันเกียว (Dai-ichi Kangyo) และของบริษัทในเครือฟูโย (Fuyo) ควบรวมกับธนาคารอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ญี่ปุ่น (Industrial Bank of Japan) เป็นธนาคาร มิซุโฮ (Mizuho) ซึ่งกลายเป็นธนาคารที่ใหญ่ที่สุดในโลก บริษัทค้าสารพัด (sogo shosha) ก็มีความโน้มเอียงที่จะควบรวมข้ามกันระหว่างกลุ่มบริษัทในเครือต่างๆ การที่การถือหุ้นข้ามระหว่างกันของบริษัทในเครือลดน้อยลง และตัวเชื่อมโยงที่สำคัญระหว่างธนาคารหลัก และบริษัทค้าสารพัดกับกลุ่มบริษัทในเครือคลายความเหนียวแน่นลง อาจทำให้คิดกันไปว่าระบบกลุ่มบริษัทในเครือกำลังสั่นสลายลง อย่างไรก็ตาม นักวิชาการจำนวน

⁹⁴ Ibid., pp. 116-117.

⁹⁵ Ibid., p. 117.

มากกลับมีความเห็นว่า การควมรรมรนาการระหว่างกลุ่มบริษัทในเครือดังกล่าวเพียงแค่แสดงให้เห็นว่า จำนวนกลุ่มบริษัทในเครือที่รวมกลุ่มในลักษณะแนวนอน (*horizontal keiretsu*) ทั้งหมด หกกลุ่มจะลดลงเหลือสี่กลุ่ม⁹⁶

⁹⁶ Ibid., p. 117.

บทที่ 5

Convergence หรือ Nonconvergence

ผลกระทบของเศรษฐกิจฟองสบู่แตก และผลกระทบจากมาตรการปฏิรูปต่างๆ ของรัฐบาลและของภาคธุรกิจ ทั้งก่อนและหลังฟองสบู่แตก ที่มีต่อระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่นดังที่กล่าวมาในบทที่แล้ว ทำให้เกิดการถกเถียงกันว่า ระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่นกำลังเปลี่ยนแปลงไป ในลักษณะที่เหมือนกับระบบทุนนิยมแบบ แองโกล-อเมริกัน หรือไม่ อย่างไร

ทรรศนะของสำนัก 'Convergence'

นักสังเกตการณ์และนักวิเคราะห์ระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่นบางคนมีความเห็นว่า ระบบทุนนิยมแบบญี่ปุ่น กำลังเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่เหมือนกับระบบทุนนิยมแบบแองโกล – อเมริกัน ในทรรศนะของสำนักงาน Convergence มาตรการปฏิรูปต่างๆ ของรัฐบาลและของภาคธุรกิจโดยเฉพาะอย่างยิ่ง นับตั้งแต่ยุคหลังฟองสบู่แตก การเปลี่ยนแปลงที่เด่นชัดที่สุดในทรรศนะของนักสังเกตการณ์และนักวิเคราะห์เหล่านี้ คือ วิถีปฏิบัติเกี่ยวกับการว่าจ้าง (employment practice) ความสัมพันธ์ระหว่างบริษัท และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับธุรกิจ ตลอดจนบรรษัทภิบาล (corporeity governance) และการปรับโครงสร้างใหม่ของบริษัทในด้านต่างๆ¹

แม้ในบรรดาผู้ที่มีความเห็นว่า ญี่ปุ่นควรดำเนินตามระบบทุนนิยมแบบของสหรัฐอเมริกาซึ่งยึดตลาดเป็นหลักพื้นฐาน (market fundamentalism) เช่น ฟูกุชิมะ คิโยฮิโกะ (Fukushima Kiyohiko) แห่งสถาบันวิจัยโนมูระ (Nomura Research Institute) ยอมรับว่าการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงมาได้ บรรษัทภิบาลแบบญี่ปุ่นกำลังเคลื่อนไปสู่ในทิศทางเดียวกับแบบของสหรัฐอเมริกา²

¹ สำหรับการวิเคราะห์เปรียบเทียบความเห็นและข้อมูลระหว่างสำนัก 'convergence' กับสำนัก 'non – convergence' ซึ่งทรรศนะของฝ่ายหลังจะได้กล่าวในลำดับต่อไป ดู Yamamura, "Japanese Political Economy after the 'Bubble'," pp. 304 – 321; Yamamura and Streeck, eds, *The End of Diversity*, pp. 1 – 50.

² ฟูกุชิมะ ได้เตือนว่า การที่สหรัฐอเมริกาควบคุมการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ (strategic decision – making) ในองค์การเศรษฐกิจระหว่างประเทศที่สำคัญทำให้เกิดการยึดตลาดเป็นหลักการพื้นฐานและการทำให้ทุนนิยมแบบแองโกล – อเมริกาเป็นอุดมคติที่ควรเอาเยี่ยงอย่างนั้นถือว่า "เป็นเรื่องอันตรายและเกิดผลในทางตรงกันข้ามกับสิ่งที่เราปรารถนา" อ้างใน Green, *Japan Reluctant Realism*, p. 30.

การที่ญี่ปุ่นต้องเผชิญกับการท้าทายของกระแสโลกาภิวัตน์ และการแข่งขันที่เข้มข้นมากขึ้น ทำให้ นักวิจารณ์จำนวนมากเห็นว่า ญี่ปุ่นกำลังย่างก้าวไปในทิศทางที่สอดคล้องกับบรรทัดฐานของตะวันตกในการ ปรับเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจการเมืองของตน³

ในด้านวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการว่าจ้างงาน มีหลักฐานแสดงว่าวิธีปฏิบัติที่เคยกระทำในยุคเศรษฐกิจ เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว กำลังมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้บริษัทมีความคล่องตัวและประหยัดมากขึ้น การ ว่าจ้างงานแบบญี่ปุ่น (คือการจ้างตลอดชีพและระบบค่าจ้างตามหลักอาวุโส) กำลังมีลักษณะเหมือนกับวิธีการ ว่าจ้างงานของสหรัฐอเมริกาที่ไม่มีการจ้างแบบตลอดชีพ และค่าจ้างถูกกำหนดโดยผลิตภาพ (productivity) เป็น สำคัญ มิใช่กำหนดโดยใช้หลักอาวุโส อัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ลดลง และการแข่งขันระดับโลก ที่เพิ่มขึ้น ไม่สามารถทำให้บริษัทญี่ปุ่นแบกรับค่าใช้จ่ายด้านแรงงานที่คงที่ และมีจำนวนมากเช่นนี้ได้อีก ต่อไป นอกจากนี้กฎหมายที่เกี่ยวกับวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการว่าจ้างงานกำลังได้รับการแก้ไข เพื่อให้บริษัทญี่ปุ่น สามารถแข่งขันได้มีประสิทธิภาพมากขึ้นในตลาดโลกที่มีการแข่งขันเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ และบางบริษัทได้เริ่มมี การประเมินระบบการรับสมัครคนเข้าทำงานปีละครั้งและระบบคุณธรรมกำลังเข้ามาแทนที่ระบบอาวุโสในการ เป็นตัวกำหนดค่าตอบแทนของพนักงาน

ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างบริษัทที่กำลังมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดเจนเนื่องจากการแข่งขัน และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้น แต่มิได้หมายความว่ากลุ่มบริษัทในเครือ (*keiretsu*) ทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็น *keiretsu* แนวราบ หรือแนวตั้ง หรือการจัดจำหน่าย กำลังสลายตัวโดยสิ้นเชิง แต่ รูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างบริษัทกำลังเปลี่ยนมามีลักษณะผสมกันมากขึ้นกับรูปแบบของความสัมพันธ์ ระหว่างบริษัทในประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศอังกฤษ นั่นคือ บริษัทญี่ปุ่นกำลังทำให้กลุ่มบริษัทใน เครือ (*keiretsu*) ของตน 'เปิด' กว้างขึ้น คือ ไม่กีดกันบริษัทนอกกลุ่ม (*nonexclusionary*) เพื่อตอบสนองต่อ กลไกตลาดได้ดีขึ้น ในขณะที่บริษัทในประเทศสหรัฐอเมริกาและในประเทศอังกฤษก็กำลังนำเอารูปแบบ *keiretsu* ของญี่ปุ่นที่ความสัมพันธ์ระหว่างบริษัทมีความสัมพันธ์กันในระยะยาวและมีความสัมพันธ์กันหลาย ด้านมากขึ้น เพื่อเหตุผลของความมีประสิทธิภาพ

กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ กลุ่มเครือบริษัทในประเทศญี่ปุ่นก็ยังคงได้ประโยชน์จากการร่วมวิจัย การร่วม ลงทุน และการร่วมจัดหาตลาดระหว่างบริษัทในเครือ และทั้งบริษัทอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ และผู้จัดจำหน่าย และผู้รับเหมาช่วงของตนก็ยังรักษาความสัมพันธ์ในระยะยาวด้วยเหตุผลของความมีประสิทธิภาพแต่ใน ขณะเดียวกันเมื่อเผชิญกับตลาดโลกที่มีการแข่งขันกันเพิ่มมากขึ้น *keiretsu* ของญี่ปุ่นจำเป็นต้อง 'เปิด' กว้าง ยิ่งขึ้น เพื่อให้ได้รับประโยชน์ทั้งที่จะได้จากบริษัทนอกกลุ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริษัทต่างประเทศ และทั้งเป็น การลดค่าใช้จ่ายของ *keiretsu* ของกลุ่มคนที่ 'ปิด' อยู่ ('closed' *keiretsu*)⁴

³ *The Economist* 1996 อ้างใน David W. Edgington, ed., *Japan at the Millennium* (Vancouver: UBC Press, 2003), p.11.

⁴ Yamamura, "Japanese Political Economy After the 'Bubble,' pp. 304-321.

ข้อมูลและรายงานในสื่อมวลชนจำนวนมากขึ้นข้อสังเกตดังกล่าวข้างต้น ปัจจุบันจำนวนลงทุนร่วมระหว่างประเทศสำหรับการเสี่ยงร่วมกัน (ในการลงทุนและการวิจัยและการพัฒนา R&D) ในด้านการผลิตและ/หรือด้านการตลาดระหว่างบริษัทใหญ่ของญี่ปุ่นกับบริษัทต่างประเทศ มีมากกว่าเมื่อสองสามทศวรรษที่ผ่านมา มีบริษัทจำนวนมากขึ้นที่มีความสัมพันธ์ในการรับเหมาช่วงและการจัดจำหน่ายกับบริษัทที่ใหญ่ที่สุดของญี่ปุ่นที่มีกิจการทั่วโลก และวิธีการปฏิบัติทุกประเภทที่มักจะจำกัดการแข่งขัน และการเข้าสู่ตลาดญี่ปุ่นของบริษัทต่างประเทศกำลังจะถูกยกเลิก กล่าวโดยย่อ ปัจจุบันความสัมพันธ์ระหว่างบริษัทในประเทศญี่ปุ่นมีลักษณะที่ผสมผสานรูปแบบของญี่ปุ่น และของประเทศเอง โกล-อเมริกัน กำลังเข้ามาแทนที่ความสัมพันธ์ของ *keiretsu* ที่ 'ปิด' ซึ่งเคยมีบทบาทสำคัญต่อการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของญี่ปุ่นในทศวรรษที่ผ่านมา

การผสมผสานกัน (convergence) ระหว่างรูปแบบของญี่ปุ่นและของประเทศเอง โกล-อเมริกัน ในลักษณะ 'ผสมพันธุ์' กันนี้ เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงที่กำลังดำเนินอยู่ในโครงสร้างของการจัดการของบริษัท (corporate governance) นั่นคือ ลักษณะเด่นที่ลดลงของ ระบบ 'ธนาคารหลัก' และอำนาจของผู้ถือหุ้นที่เพิ่มขึ้น พัฒนาการดังกล่าวนี้เกิดขึ้นจากการลดลงอย่างฮวบฮาบของการพึ่งพาเงินกู้จากธนาคารของบริษัท อันเนื่องมาจากสาเหตุเช่น กระแสโลกาภิวัตน์ของตลาดเงินทุนซึ่งทำให้หาเงินทุนได้จากภายในประเทศและต่างประเทศได้มากขึ้น หรือเป็นเพราะอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ลดลงทำให้เพิ่มขึ้นของอุปสงค์สำหรับเงินทุนลดน้อยลงตามไปด้วย และหรือเป็นเพราะการเรียกร้องที่เพิ่มขึ้นของผู้ถือหุ้น ซึ่งปัจจุบันมีคนต่างชาติที่มีจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ ที่ต้องการได้รับผลตอบแทนจากการลงทุนของตน⁵

ในทฤษฎีของสำนัก 'convergence' พัฒนาการอย่างรวดเร็วของการผสมผสานกันระหว่างระบบทุนนิยมแบบญี่ปุ่นกับแบบเอง โกล-อเมริกัน ยังเป็นผลมาจากมาตรการยกเลิกหรือผ่อนคลายนกฎระเบียบ (deregulation) ของรัฐบาล ซึ่งจะให้อำนาจของข้าราชการประจำที่จะควบคุมการดำเนินธุรกิจของบริษัทเอกชนลดลง ซึ่งจะทำให้ระบบเศรษฐกิจการเมืองของญี่ปุ่นตอบสนองต่อกลไกตลาดและการเรียกร้องของประชาชน กล่าวโดยย่อ สำนัก 'convergence' เห็นว่า ระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่นกำลังเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่เหมือนกับระบบเศรษฐกิจของประเทศเอง โกล-อเมริกัน เพื่อทำให้เศรษฐกิจญี่ปุ่นมีประสิทธิภาพมากขึ้น และรัฐบาลมีความรับผิดชอบต่อประชาชนมากขึ้น

ทฤษฎีของสำนัก 'non-convergence'

ผู้ที่เห็นว่า ระบบเศรษฐกิจการเมืองของญี่ปุ่นยังมีลักษณะไม่แตกต่างไปจากเดิมมากนักอ้างว่า ข้อมูลทางเศรษฐกิจเมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมา มีสิ่งที่บ่งบอกน้อยไปกว่าระบบเศรษฐกิจการเมืองของญี่ปุ่นกำลังเปลี่ยนไปในทางที่ใกล้เคียงกับของประเทศเอง โกล-อเมริกัน เพียงแค่แสดงให้เห็นว่า ภาวะซบเซาทางเศรษฐกิจในยุคหลังฟองสบู่แตก และการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างที่จำเป็นในยุคหลังเศรษฐกิจ 'ไล่ทัน'

⁵ Ibid.; Nakatani, "A Design for Transforming the Japanese Economy," p. 416.

ประเทศตะวันตกกำลังมีผลกระทบระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่น โดยมีได้เปลี่ยนสาระสำคัญของระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่นในขั้นพื้นฐานแต่อย่างใด

ตัวเลขทางการค้าที่แสดงว่า ปริมาณการนำสินค้าเข้าญี่ปุ่นมีเพิ่มมากขึ้น เกือบตลอดทศวรรษ 1990 ซึ่งอาจจะดูเหมือนว่ามีการเปิดตลาดให้สินค้าต่างประเทศแข่งขันในตลาดภายในญี่ปุ่นมากกว่าเดิม แต่ปริมาณสินค้านำเข้าที่สูงมากกว่าเดิมอย่างรวดเร็วนี้ ส่วนใหญ่เป็นสินค้าอุตสาหกรรมที่นำเข้าจากประเทศในเอเชียซึ่งสัดส่วนของสินค้าเหล่านี้เพิ่มขึ้นเป็นลำดับ เป็นสินค้าที่ผลิตโดยบริษัทข้ามชาติของญี่ปุ่น และบริษัทญี่ปุ่นที่ให้บริษัทของประเทศท้องถิ่นรับเหมาช่วงคือ นั่นคือ ข้อมูลของสินค้านำเข้า แสดงว่า ญี่ปุ่นกำลังนำสินค้าเข้ามาเพิ่มขึ้น แต่เป็นสินค้าจากบริษัทในกลุ่ม *keiretsu* ของตนเอง⁶ ซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่ในประเทศเอเชีย และญี่ปุ่นยังคงมีดุลการค้าเกินดุลสูงอยู่เช่นเดิม ในปี ค.ศ. 2004 ญี่ปุ่นได้เปรียบดุลการค้าถึง 11.95 ล้านล้านเยน (ดูตารางที่ 5.1) ซึ่งในจำนวนนี้ 54.5 พันล้านเหรียญสหรัฐ หรือร้อยละ 48 เป็นการได้เปรียบดุลการค้าต่อประเทศสหรัฐอเมริกา

ตารางที่ 5.1 ปริมาณสินค้าเข้า-ออกทั้งหมดของญี่ปุ่น ค.ศ. 1995-2004

ปี	สินค้าออก		สินค้าเข้า		ดุลการค้า (พันล้านเยน)
	มูลค่า (พันล้านเยน)	อัตราเติบโต ต่อปี (ร้อยละ)	มูลค่า (พันล้านเยน)	อัตราเติบโต ต่อปี (ร้อยละ)	
1995	41,531	2.6	31,549	12.3	9,982
1996	44,731	7.7	37,993	20.4	6,738
1997	50,938	13.9	40,956	7.8	9,982
1998	50,645	-0.6	36,654	-10.5	13,991
1999	47,654	-6.1	35,268	-3.8	12,280
2000	51,654	8.6	40,938	16.1	10,716
2001	48,979	-5.2	42,416	3.6	6,564
2001	52,109	6.4	42,228	-0.4	9,881
2003	54,548	4.7	44,362	5.1	10,186
2004	61,170	12.1	49,217	10.9	11,953

ที่มา: Ministry of Finance, อ้างใน Foreign Press Center, Japan, *Fact and Figures of Japan 2005* (Tokyo: Foreign Press Center, 2005), p. 102.

⁶ Ibid.

ในการปฏิรูปบริษัทในช่วงทศวรรษ 1990 และต้นทศวรรษ 2000 หากพิจารณาอย่างผิวเผิน ดูเหมือนว่ามีแนวโน้มไปสู่การเปิดและยอมรับมาตรฐานโลกตามรูปแบบของแองโกล-อเมริกัน มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นจริงในหลายด้านเพื่อเป็นการสนองตอบต่อแรงกดดันจากกระแสโลกาภิวัตน์ของตลาดสินค้าและตลาดการเงินที่เพิ่มขึ้น บริษัทได้รับทราบวิธีการปฏิบัติซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบบริษัทของสหรัฐอเมริกาเข้ามาชานาน เช่น การมีคณะกรรมการอำนวยการขนาดเล็ก และการเปลี่ยนแปลงกฎหมาย เพื่อให้สิทธิฝ่ายบริหารของบริษัทซื้อหุ้นของบริษัทได้ (stock option) และการแก้ไขประมวลกฎหมายพาณิชย์ที่สำคัญเพื่อปรับปรุงบริษัท ผู้จัดการบริษัท ข้าราชการประจำ และสื่อมวลชนเกือบทั้งหมดต่างเห็นว่า บริษัทจะต้องรับบริษัทภิบาลตามมาตรฐานโลก เพื่อเป็นหลักประกันว่า บริษัทญี่ปุ่นยังคงมีความสามารถในการแข่งขันในเศรษฐกิจโลก

แต่การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้มีผลในทางปฏิบัติน้อยกว่าที่ให้มีการปาฐกถา การให้สิทธิแก่ฝ่ายบริหารของบริษัทในการซื้อหุ้นของบริษัทยังมีเป็นส่วนน้อย และขนาดของกรรมการบอร์ด แม้จะมีขนาดเล็กลง แต่บุคคลภายในบริษัทยังคงครอบงำการตัดสินใจของบริษัทในช่วงระยะเวลาดังกล่าว บริษัทญี่ปุ่นยังคงไม่ใส่ใจอย่างเห็นได้ชัดที่จะเปลี่ยนแปลงอันจะนำไปสู่การเพิ่มอิทธิพลของบุคคลภายนอกในกรรมการบอร์ด และกรรมการบอร์ดที่มีความเป็นอิสระอย่างแท้จริงยังคงมีน้อยมากในบริษัทต่างๆ ส่วนใหญ่ของญี่ปุ่น นอกจากนี้บริษัทยังไม่เต็มใจที่จะเปลี่ยนแปลงใด ๆ ซึ่งจะทำลายอำนาจของประธานบริษัทในการแต่งตั้งหรือไล่ออกกรรมการบอร์ด หรือในการอนุมัติระบบค่าตอบแทนของตนเองหรือในการเลือกผู้สืบทอดตำแหน่งต่อจากตน ฉะนั้น แม้ว่าจะมีคำปาฐกถาในเรื่องมาตรฐานสากลอย่างแพร่หลาย แต่บริษัทส่วนมากยังคงปกป้องตลาดและความโปร่งใส และความรับผิดชอบต่อผู้ถือหุ้นก็ยังน้อยอยู่⁷ ผลก็คือ การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ยังมีผลเพียงเล็กน้อยที่จะบรรลุดูวัตถุประสงค์พื้นฐานของบริษัทภิบาล ในเรื่องแรงจูงใจของผู้จัดการบริษัทกับของผู้ถือหุ้นที่สอดคล้องกัน และการเพิ่มการตรวจสอบฝ่ายผู้บริหารของบริษัทโดยผู้ถือหุ้น หรือตัวแทนของผู้ถือหุ้น⁸ บทเรียนของบริษัท 'ไพลดอร์' ที่มีการปันหุ้นและตกแต่งบัญชี แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการตรวจสอบและบริษัทภิบาลอย่างขนานใหญ่⁹

มีเพียงประมาณ 100-150 บริษัทในบรรดาบริษัทซึ่งมีหุ้นจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ (listed company) ที่ดำเนินการปรับโครงสร้างใหม่อย่างขนานใหญ่ พิจารณาในแง่แล้ว ไม่สามารถจะกล่าวได้ว่าการปฏิรูป 'บริษัทภิบาล' บรรลุผลสำเร็จทั้งในด้านขอบเขตและความลุ่มลึกในหมู่บริษัททั้งหมดของญี่ปุ่น ดังที่ฮาเซกะวา ฮารุกิโย (Hasegawa Harukiyo) นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญด้านการบริหารจัดการให้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า มีข้อเสนอและรายงานจำนวนมากดังที่ได้กล่าวมา และตัวแบบบริษัทภิบาลของสหรัฐอเมริกาอาจจะถือกันว่าเป็นตัวแบบที่มีความเป็นสากล (universal model) สำหรับ 'บริษัทภิบาล' แต่ในความเป็นจริงมันเป็นการเปรียบเทียบสำหรับการปรับโครงสร้างขนานใหญ่ เพื่อจัดการกับตลาดโลกที่มีการแข่งขัน ซึ่งอาจแสดงว่าการ

⁷ Ahmadjian, "Changing Japanese Corporate Governance," pp. 216-217.

⁸ Ibid., pp. 234-235.

⁹ *The Economist*, Feb 4, 2006.

ปรับโครงสร้างใหม่ของบริษัท สำหรับบริษัทระดับโลกอย่างบริษัทโซนี่ ได้สร้างระบบบริหารจัดการใกล้เคียงกับตัวแบบของแองโกลอเมริกัน แต่แม้กระทั่ง บริษัทโซนี่ก็ยังคงมีลักษณะตัวแบบของญี่ปุ่นอยู่หลายประการ เหมือนดังเช่นในกรณีของบริษัทมัตสึชิตะ ฮอนด้า และบริษัทอื่นๆ การปรับโครงสร้างบริษัทใหม่ของบริษัทเหล่านี้สามารถมองได้ว่าเป็นเพียงการให้คำจำกัดความใหม่ (redefined) ของตัวแบบบรรษัทภิบาลของญี่ปุ่น¹⁰

หากพิจารณาหลักการที่ว่าผู้ถือหุ้นรายใหญ่ (major shareholders) จะมีสิทธิ ‘ออกเสียง’ (voice) หรือมีบทบาท ‘ตรวจสอบ’ (monitoring) แล้ว ในประเทศสหรัฐอเมริกา นักลงทุนสถาบันการเงินภายนอก (external institutional investors) จะเป็นผู้มีบทบาทในการตรวจสอบแต่ในประเทศญี่ปุ่นเจ้าของหุ้นบริษัทในเครือภายใน (internal keiretsu shareowner) จะเป็นผู้ที่มีบทบาทดังกล่าว ลักษณะดังกล่าวนี้ยังไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก แม้ว่าอาจจะมีผู้กล่าวได้ว่า การเพิ่มสัดส่วนของผู้ถือหุ้นชาวต่างประเทศอาจทำให้มีบทบาทตรวจสอบจาก ‘ภายนอก’ เพิ่มขึ้น (ดูตารางที่ 5.2) ในระดับหนึ่งอาจเป็นจริงดังในกรณีของบริษัทโซนี่ และบริษัทอื่นๆ บางบริษัท แต่บริษัทเหล่านี้ก็ยังมีลักษณะหรือตัวแบบที่ห่างไกลจากตัวแบบของแองโกล-อเมริกัน¹¹

ตารางที่ 5.2 การเปลี่ยนแปลงความเป็นเจ้าของ (ownership) ของบริษัทซึ่งมีหุ้นจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ (listed Company)

	2000	1990
สถาบันการเงิน	36.8	42.7
ธนาคารที่รับเงินฝาก	(11.8)	(14.8)
บริษัทประกันชีวิต	(7.7)	(9.3)
บริษัทที่ไม่ประกันชีวิต	(2.7)	(3.8)
กองทุนบำนาญบำนาญ	(7.2)	(3.7)
กองทุนการลงทุน	(3.0)	(1.7)
ผู้ซื้อขายตั๋วเงิน/นายหน้าซื้อขาย	0.8	1.7
บริษัทที่ไม่เกี่ยวกับการเงิน	22.2	30.0
ปัจเจกบุคคล	19.9	20.8
ต่างชาติ	18.5	4.8
รัฐบาล	2.4	1.6

ที่มา : อ้างใน Hasegawa, “The Political Economy of Japanese ‘Corporate Governance,’ p. 220.

¹⁰ Lasserre and Schiitte, *Strategies for Asia Pacific*, p.118.

¹¹ Hasegawa, “The Political Economy of Japanese” ‘corporate Governance,” p. 220.

กล่าวโดยย่อ คือ เนื้อหาที่แท้จริงของ ‘บรรษัทภิบาล’ ของญี่ปุ่นไม่ใช่เป็นเรื่องของการลอกเลียนตัวแบบแอ่งโกล-อเมริกัน มากเท่ากับเป็น ‘การให้คำจำกัดความใหม่’ (re-definition) และเป็น ‘การดัดแปลง’ (modification) ของระบบบรรษัทภิบาลที่เป็นอยู่¹²

จากปี ค.ศ. 1991 ถึงปี ค.ศ.2003 ญี่ปุ่นมีการเปลี่ยนตัวนายกรัฐมนตรีถึง 10 คน ซึ่งกระทบเศรษฐกิจ อัตราความเร็วและทิศทางของการปฏิรูปเศรษฐกิจเชิงโครงสร้าง (structural economic reform) ในขณะที่การเมืองญี่ปุ่นกำลังเปลี่ยนแปลง บริษัทญี่ปุ่นก็กำลังเปลี่ยนแปลงเช่นกัน แต่ไม่ควรเข้าใจผิดว่าความรวดเร็วของการเปลี่ยนแปลงอย่างฉิวเฉียดนี้ เป็นการตัดขาดจากอดีต หรือกำลังเคลื่อนไปสู่ตัวแบบของบริษัทแอ่งโกล-อเมริกัน เป็นเพียงแต่ตัวแบบของบริษัทญี่ปุ่นกำลังมีการปรับปรุงและปรับตัว แต่ไม่ใช่เป็นการละทิ้งลักษณะพิเศษของบรรษัทภิบาลแบบญี่ปุ่น

พฤติกรรมของบริษัทญี่ปุ่นและของปัจเจกบุคคลมิได้เปลี่ยนแปลงในชั้นมูลฐานเลย วิธีการปฏิบัติด้านการว่างจ้างงาน ความสัมพันธ์ระหว่างบริษัท และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับธุรกิจซึ่งสะท้อนลักษณะที่เป็นสาระสำคัญของทุนนิยมญี่ปุ่นได้เปลี่ยนไปบ้างเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ในทศวรรษ 1990 การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นบ้างเกี่ยวกับค่าจ้าง และการว่างจ้างงานตามที่ปรากฏในรูปของข้อมูลหรือเกร็ดจำนวนมากที่ปรากฏในสื่อมวลชนในไม่กี่ปีที่ผ่านมา ยังไม่สามารถสรุปได้ว่า ‘การจ้างแบบตลอดชีพ’ และ ‘ระบบการจ่ายค่าจ้างตามหลักอาวุโส’ ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของระบบทุนนิยมแบบญี่ปุ่น กำลังผุ่ร่อนอย่างถึงราก ระบบการว่างจ้างแบบ ‘ตลอดชีพ’ ยังคงดำรงอยู่ แม้ว่าจากการสำรวจในไม่กี่ปีที่ผ่านมาจะพบว่า มีบรรดาบริษัทที่ใหญ่บางบริษัทเริ่มหันมาใช้ระบบค่าจ้างที่เน้นเรื่อง ‘ผลิตภาพ’ (productivity) มากขึ้นก็ตาม แต่การศึกษาเชิงปริมาณของโครงสร้างค่าแรงโดยแยกกลุ่มอายุ แสดงว่าระบบค่าจ้างตามหลักอาวุโสยังคงมั่นคงในบริษัทส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารบริษัทใหญ่ๆ ของญี่ปุ่นยังยึดประเพณีของการจ้างแบบตลอดชีพอย่างเหนียวแน่น ตัวอย่างเช่น นายมิโนรุ มากิฮาร่า (Minoru Marinara) ประธานบริษัทมิตซูบิชิ (Mitsubishi Corp) ซึ่งเป็นบริษัทที่แข่งขันกับบริษัท มิตซูบิ (Mitsui & Co.Ltd) สำหรับตำแหน่งการเป็นบริษัทค้าสารพัด (trading company) ที่ใหญ่ที่สุดของญี่ปุ่นได้ให้สัมภาษณ์เมื่อเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1999 ว่า “แม้จะมีการปรับโครงสร้างของบริษัท แต่ร้อยละ 80 ถึง 90 ของพนักงานทั้งหมดของบริษัทของผมนั้นยังคงเป็นพนักงานตลอดชีพของบริษัท”¹³

แม้ว่าสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจที่ชะงักงันในยุคหลังฟองสบู่แตก อัตราการว่างงานของญี่ปุ่นยังคงอยู่ในระดับที่ต่ำที่สุดในบรรดาประเทศอุตสาหกรรม มีการเคลื่อนย้ายแรงงาน (labor mobility) ที่ต่ำ (สำหรับกลุ่มอายุหลายกลุ่ม) เมื่อเทียบกับประเทศอุตสาหกรรมอื่นๆ และบริษัทญี่ปุ่นยังคงลงทุนในด้านพัฒนาพนักงาน (human capital) ของตนมากที่สุดในประเทศอุตสาหกรรมด้วยกัน ผู้ที่ไม่เห็นว่าบรรษัทภิบาลแบบญี่ปุ่นกำลัง

¹² Ibid., p.230.

¹³ อ้างใน JEI Report, No. 26 (July 9, 1999).

ผู้กร่อน ได้ดำเนินการประโคนข่าวของสื่อมวลชนที่กล่าวเกินความจริงเกี่ยวกับขอบเขตของการเปลี่ยนแปลง¹⁴ และได้ชี้ให้เห็นว่าวิธีการปลดหรือลอบแพพนักงานอย่างขนานใหญ่เหมือนอย่างที่ทำกันในสหรัฐอเมริกาจะไม่ได้เป็นบรรทัดฐานในญี่ปุ่นและอาจจะไม่มีวันเป็นเช่นนั้น¹⁵

อย่างไรก็ตาม ไม่มีใครสามารถปฏิเสธได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างบริษัทในกลุ่ม *keiretsu* กำลังมีการ ‘ผสมผสาน’ (*‘hybridizing’*) กันแบบอย่างของประเทศแองโกล-อเมริกัน หรือกำลัง ‘เปิด’ มากขึ้นกว่าเมื่อทศวรรษที่แล้ว แต่สิ่งนี้เกิดขึ้นเพียงแต่ขอบนอก (*margin*) โดยมิได้เปลี่ยนแปลงสาระสำคัญของ *keiretsu* อย่างที่เป็นที่รู้จักกันภายในเศรษฐกิจญี่ปุ่น ในระยะหลัง บริษัทที่ใหญ่ที่สุดในกลุ่มบริษัทในเครือได้เข้าร่วมลงทุนในกิจการหลายประเภทกับบริษัทต่างประเทศในอัตราเพิ่มที่สูงขึ้น แต่มีข้อเท็จจริงสองประการที่ต้องตั้งข้อเท็จจริงสองประการที่ต้องตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการพัฒนาการดังกล่าวนี้ คือการเข้าร่วมลงทุนบางประเภทกับบริษัทต่างชาติเป็นผลมาจากความต้องการของบริษัทญี่ปุ่นที่ต้องการลดความขัดแย้งทางการค้ากับประเทศสหรัฐอเมริกา หรือเพื่อเข้าถึงตลาดของสหรัฐอเมริกา เช่น ชิ้นส่วนรถยนต์ของสหรัฐอเมริกา หรือเพื่อเข้าถึงเทคโนโลยีระดับสูงของสหรัฐอเมริกา และบริษัทญี่ปุ่นที่ใหญ่ที่สุดในกลุ่มบริษัทในเครือ *keiretsu* ยังคงเข้าร่วมทุนกับบริษัทญี่ปุ่นอื่น ๆ ทั้งในประเทศญี่ปุ่นและในต่างประเทศ มากกว่าที่จะทำกับบริษัทต่างประเทศ¹⁶

มักจะมีการกล่าวกันว่า การถือหุ้นข้ามระหว่างบริษัท (*cross – shareholding system*) ที่เป็นสมาชิกภายในกลุ่มบริษัทในเครือ *keiretsu* กำลังเสื่อมถอยลง แต่ความเสื่อมถอยนี้เกิดขึ้นเพียงเล็กน้อยเท่านั้นในระยะไม่กี่ปีที่ผ่านมา¹⁷ และหากสถานการณ์ทางเศรษฐกิจดีขึ้นในอนาคต ซึ่งจะลดความจำเป็นที่จะต้องขายหุ้นของบริษัทภายในกลุ่มบริษัทในเครือที่มีผลประกอบการไม่ดี อัตราการถือหุ้นข้ามระหว่างบริษัทในเครือ ก็อาจจะสูงขึ้นมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และยังไม่มีการยุบชมรมประธานบริษัท (*shachokai* หรือ *presidents’ Clubs*) ของกลุ่มบริษัทในเครือ *keiretsu* เลย

ข้อสังเกตในทำนองเดียวกันนี้ เกิดเช่นเดียวกันกับกรณีของ *keiretsu* ที่มีความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง *vertical keiretsu* ระหว่างบริษัทใหญ่และบริษัทเล็กที่รับเหมาช่วงและบริษัทที่จัดจำหน่าย *keiretsu* ประเภทนี้ก็เช่นเดียวกันมีลักษณะที่เปิดมากขึ้น แต่การเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นเฉพาะขอบนอกเท่านั้น จำนวนบริษัทต่างประเทศที่เข้ามามีความสัมพันธ์กับ *keiretsu* ดังกล่าว ยังคงมีจำนวนน้อยมากเมื่อเทียบกับจำนวนบริษัทญี่ปุ่น จึงไม่สามารถสรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมของบริษัทใน *keiretsu* แบบแนวดิ่งจะนำมาสู่ยุค

¹⁴ Dore, *Stock Market Capitalism: Welfare and Capitalism*, p. ix.

¹⁵ Edgington “Joining the Past and Present in Japan,” p.21.

¹⁶ สัมภาษณ์ Professor Hayashi Takashi แห่ง Nanzan University, 8 พฤศจิกายน ค.ศ. 2005 และ Professor Tanahashi Keisei แห่งมหาวิทยาลัย Tokyo Keizai University, 12 พฤศจิกายน ค.ศ. 2005.

¹⁷ Dore, “Will global Capitalism Be Anglo – Saxon Capitalism?” p.114.

ใหม่ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างบริษัทในเครือ จะห่างเหินกันเหมือนดังที่เป็นลักษณะเด่นของความสัมพันธ์ระหว่างบริษัทในสหรัฐอเมริกา¹⁸

ขอบเขตและจำนวนของการลดกฎระเบียบ (deregulation) ที่ควบคุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจของรัฐ ยังไม่มีมากพอที่จะทำสรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับธุรกิจกำลังมีการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญ เศรษฐกิจญี่ปุ่นยังคงถูกควบคุมอย่างหนัก เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอุตสาหกรรมอื่นๆ และจะยังคงเป็นเช่นนี้ต่อไป ในทศวรรษนี้ จำนวนมาตรการการลดกฎระเบียบที่ได้ประกาศไปแล้วยังมีจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับจำนวนกฎระเบียบที่ยังเหลืออยู่อีกมากกว่า 10,000 ฉบับ (เกี่ยวกับใบอนุญาต และ ข้อจำกัดอื่นๆ) ที่อยู่ภายใต้การบังคับใช้โดยข้าราชการประจำ¹⁹

ศาสตราจารย์ นากะทานิ ได้ตั้งข้อสังเกตว่า deregulation จำนวนมากที่นำไปปฏิบัติ เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงเพียงแต่เปลือกนอกหรือฉาบหน้า (cosmetic) ซึ่งมีความเกี่ยวข้องต่อการส่งเสริมการแข่งขันน้อยมาก²⁰ ความพยายามของรัฐบาลญี่ปุ่นที่จะลดขนาดของรัฐบาล โดยการปฏิรูปโครงสร้างของรัฐบาลใหม่ อาจทำให้มีการคาดกันว่า จะนำไปสู่กระบวนการ deregulation ที่ดีขึ้น แต่รัฐบาลที่มีขนาดเล็กลง ไม่จำเป็นที่จะทำให้ deregulation มีประสิทธิภาพมากขึ้นเสมอไป รัฐบาลขนาดเล็กก็สามารถเข้ามาควบคุมการดำเนินธุรกิจได้ ไม่ยิ่งหย่อนกว่ารัฐบาลขนาดใหญ่²¹

นอกจากนี้ยังมี ‘คำชี้แนะของฝ่ายบริหาร’ และกฎหมายข้อมูลข่าวสาร ที่ได้รับการอนุมัติจากรัฐสภา ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว มิได้ช่วยลดอำนาจของข้าราชการประจำลงมากนัก แม้ว่าปัจจุบัน ‘คำชี้แนะของฝ่ายบริหาร’ จะต้องสื่อออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร ตามที่กำหนดไว้ใน กฎหมาย และกฎหมายนี้ยอมให้มีการท้าทาย ‘คำชี้แนะของฝ่ายบริหาร’ ได้ แต่คงเป็นไปได้ยากที่จะป้องกันมิให้ข้าราชการชี้นำด้วยวาจา และ ‘อย่างไม่เป็นทางการ’ จนถึงปัจจุบันนี้ มีนักธุรกิจน้อยมากที่ท้าทายคำชี้แนะที่เป็นลายลักษณ์อักษร ที่เป็นเช่นนี้อาจจะเป็นเพราะด้วยความกลัวว่าจะสร้างความไม่พอใจให้แก่ข้าราชการประจำที่ยังทรงอิทธิพลอยู่ โดยนักธุรกิจรู้ดีว่าการปฏิบัติตาม ‘คำแนะนำของหน่วยราชการอาจจะได้ผลตอบแทนในภายหลังในขณะที่การปฏิเสธกับปฏิบัติตามอาจ

¹⁸ Yamamura, "Japanese Political Economy after the Bubble," pp.315–315.; Streeck and Yamamura, "Introduction: Convergence or Diversity?" p.11.

¹⁹ ดูทรรศนะของผู้ที่เห็นว่า ข้าราชการประจำญี่ปุ่น มีความโน้มเอียงที่จะไม่ปล่อยอำนาจในการควบคุมการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างง่าย ๆ เพราะยังไม่ไว้วางใจตลาด และยังต้องการเข้ามาแทรกแซงในเศรษฐกิจของประเทศ เพื่อส่งเสริมอุตสาหกรรมที่มีความสำคัญของประเทศ ('strategic' industries) ใน Lony E. Carlile and Mark C. Tilton, eds., *Is Japan Really Changing Its Ways? – Regulatory Reform and the Japanese Economy* (Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 1998) reviewed by J. Mark Ramseyer in *Japanese Quarterly*, April–June 1999, pp. 102–104.

²⁰ Nakatani, "A Design for Transforming the Japanese Economy," p. 407.

²¹ รายงานขององค์กรความร่วมมือทางเศรษฐกิจ (OECD) อ้างอิงใน Douglas Ostrom, "OECD Report Calls for Regulatory Reform in Japan," *JEI Report*, No. 16B (April 23, 1999), pp. 2–3.

ทำให้หน่วยราชการที่ออก คำชี้แนะของฝ่ายบริหาร' นั้นสร้างอุปสรรคต่อโอกาสในการทำธุรกิจในอนาคต หรือไม่ก็เพราะอาจไม่เต็มใจ ที่จะดำเนินการขัดต่อบรรทัดฐานของพฤติกรรมที่ได้ปฏิบัติมาเป็นเวลานาน²²

ที่สำคัญคือ กฎหมายข้อมูลข่าวสารเพื่อความโปร่งใสในการบริหารงานของข้าราชการประจำของญี่ปุ่น ยังห่างไกลจากมาตรฐานกฎหมายข้อมูลข่าวสารของสหรัฐอเมริกา ผู้ที่คุ้นเคยต่อความสำเร็จในอดีตของความสามารถของข้าราชการประจำที่ปฏิเสธหรือจำกัดการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของรัฐบาล ย่อมตระหนักดีว่า ข้อความในกฎหมายนี้จะเปิดโอกาสให้ข้าราชการสามารถใช้ข้อจำกัดทางด้านขั้นตอนที่ระบุไว้ในกฎหมาย ซึ่งจะมีผลให้เจตนารมณ์ที่แท้จริงของกฎหมายถูกลบล้างไปได้อย่างมากทีเดียว

แม้ว่าจะมีสัญญาณให้เห็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อสร้างความโปร่งใสในการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลโดยการออกกฎหมายเปิดเผยข้อมูลข่าวสารของทางราชการ แต่ร่องรอยของการใช้วิธีการแบบเก่ายังปรากฏให้เห็น และที่อาจเป็นเรื่องที่น่าตกใจมากที่สุดก็คือ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่ทบวงป้องกันประเทศ (Defense Agency) ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 2002 ซึ่งเป็นเวลาที่ยังไม่ถึงหนึ่งปีหลังจากที่มีกฎหมายเสรีภาพข้อมูลข่าวสาร(Freedom for Information Law) ได้มีผลบังคับใช้ ทบวงป้องกันประเทศถูกจับได้ว่าได้ตีความกฎหมายนี้เป็นข้ออ้างในการรวบรวมข้อมูลส่วนตัวของผู้ที่ต้องการของข้อมูลจากหน่วยงานของตนจำนวน 142 ราย หนังสือพิมพ์ อาซาฮีได้วิพากษ์วิจารณ์เรื่องนี้ไว้ว่า “มีบางอย่างที่ลึกลับอันเป็นलगไม่ดีเกี่ยวกับข้อเท็จจริงที่ ทบวงป้องกันประเทศใช้ระบบกฎหมายเปิดเผยข้อมูลที่มุ่งหวังเพื่อส่งเสริมให้มีการเปิดเผยการบริหารราชการ (administrative openness) ไปในทางที่ผิด” ลอเรนซ์ รีพีต้า (Lawrence Repeta) อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยเทมเพิล (Temple University) ที่ประเทศญี่ปุ่นได้กล่าววิจารณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้เพิ่มเติมว่า “กฎหมายเสรีภาพข้อมูลข่าวสารมีเจตนาที่จะส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้เกี่ยวกับรัฐบาลไม่ใช่ให้รัฐบาลมีความถูกต้องต่อประชาชน”²³

กล่าวโดยย่อ คือ ในทฤษฎีของสำนัก 'non-convergence' เห็นว่าผู้นำทางการเมือง และผู้นำทางธุรกิจพยายามที่ปรับระบบเศรษฐกิจการเมืองของตนให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของโลก แต่การปรับตัวดังกล่าวนี้จะกระทำในลักษณะที่ปรับปรุงจุดอ่อนของระบบเศรษฐกิจการเมืองเพื่อให้สามารถรักษาความสามารถในการแข่งขันกับต่างประเทศมากกว่าที่จะทำลายสถาบันทางเศรษฐกิจการเมืองของตนที่ได้เคยทำความสำเร็จอย่างสูงมาสู่ประเทศญี่ปุ่น²⁴ ดังที่ เดวิด ดับเบิลยู เอ็ดจิงตัน (David W. Edgington) แห่งมหาวิทยาลัยบริติชโคลัมเบีย หลังจากสำรวจการเปลี่ยนแปลงและความ ต่อเนื่องของเศรษฐกิจการเมืองของญี่ปุ่นในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตได้ข้อสรุปว่า ลักษณะหลายประการของชีวิตทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมญี่ปุ่นยังไม่ได้

²² Schaefer, *Cooperating Capitalism*, p.11.

²³ อ้างใน Kingston, *Japan's Quiet Transformation*, p.57.

²⁴ ดู Steven K. Vogel, “The Re-Organization of Organized Capitalism: How The German and Japanese Models Are Shaping Their Own Transformations,” in Yamamura and Streeck, eds, *The End of Diversity?* pp. 306 – 333; ทฤษฎีของ Vogel สอดคล้องกับทฤษฎีของนักวิชาการญี่ปุ่นทั้งด้านรัฐศาสตร์ และด้านเศรษฐศาสตร์ที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ในระหว่างที่ผู้วิจัยทำวิจัยภาคสนามที่ประเทศญี่ปุ่น ระหว่างวันที่ 8-12 พฤศจิกายน ค.ศ. 2004 และระหว่างวันที่ 23-29 ตุลาคม ค.ศ. 2005 ดูรายชื่อนักวิชาการญี่ปุ่นดังกล่าวในบรรณานุกรมท้ายเล่มของงานวิจัยนี้.

เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนัก ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ดีก็ตาม และฉะนั้นเราควรระมัดระวังเกี่ยวกับการทำนายถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว แนวทางของญี่ปุ่นต่อการปฏิรูปเชิงโครงสร้างแตกต่างและจะแตกต่างไปจากประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศตะวันตกอื่นส่วนใหญ่ และฉะนั้นญี่ปุ่นจะต้องหาหนทางของตนเองในการปรับตัวในท่ามกลางกระแสการแข่งและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในโลก (global competition and global interdependence) ในทศวรรษที่ 21²⁵

²⁵ Edgington, "Joining the Past and Present in Japan," p.15.

บทที่ 6

อุปสรรคต่อการปฏิรูป

มีปัจจัยหลายประการที่เป็นอุปสรรคต่อการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่นให้มีลักษณะเหมือนกับระบบทุนนิยมแบบแองโกล – อเมริกัน ซึ่งเป็นประชาธิปไตยที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของตลาดเสรี (market – based democracy) แต่ปัจจัยที่สำคัญปัจจัยหนึ่ง คือ โครงสร้างของความสัมพันธ์ที่แนบแน่น (collusive structure) ในหมุ่ทางการเมือง ข้าราชการประจำ กลุ่มธุรกิจและกลุ่มผลประโยชน์ที่เรียกกันว่า ‘สามเหลี่ยมเหล็ก’ (iron triangle) ที่ยังคงต่อต้านการปฏิรูป และการเปิดกว้างทางเศรษฐกิจเพื่อให้แข่งขันกันอย่างเสรีเต็มที่ เนื่องจากกฎระเบียบที่รัฐบาลต้องร่งผ่อนคลายนั่น จะกระทบไปถึงผลประโยชน์ของนักการเมืองภายใต้การบริหารของพรรคเสรีประชาธิปไตย (LDP) แม้กระทั่งในยุคของนายกรัฐมนตรีโคอิซุมิซึ่งถือกันว่าเป็นผู้ที่ต้องการผลักดันการปฏิรูปเชิงโครงสร้าง (structural reform) อย่างจริงจังและกว้างขวางมากที่สุดยังต้องเผชิญกับอุปสรรคจากการต่อต้านของ ‘สามเหลี่ยมเหล็ก’ ทั้งนี้ การยกเลิกหรือลดกฎระเบียบ ทำให้ธุรกิจในประเทศ และผลประโยชน์ของนักการเมืองส่วนหนึ่งที่พึ่งได้จากธุรกิจเหล่านี้เสียไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นักการเมืองที่เป็นสมาชิกรัฐสภา ซึ่งมีความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นกับอุตสาหกรรมใดอุตสาหกรรมหนึ่ง และกับกระทรวงหรือหน่วยงานราชการที่ทำหน้าที่ควบคุมอุตสาหกรรม นักการเมืองเหล่านี้ ในภาษาญี่ปุ่นเรียกว่า ‘โซกุ – กิอิน’ (zoku – giin) แปลตรงตัวว่า ‘เผ่า’ ผลประโยชน์พิเศษของนักการเมืองเหล่านี้คือ พยายามจะขัดขวางการผ่อนคลายกฎระเบียบ และการเปิดตลาด

ตัวอย่างเช่นนักการเมือง ‘เผ่า’ อุตสาหกรรมก่อสร้างซึ่งเป็นพวกที่รวยที่สุดในบรรดา ‘โซกุ – กิ อิน’ (zoku – giin) ด้วยกัน จะคอยปกป้องอุตสาหกรรมก่อสร้างของญี่ปุ่นจากการแข่งขันของต่างชาติ พวก ‘โซกุ – กิอิน’ เหล่านี้ จะทำทุกอย่างที่จะปกป้องอุตสาหกรรมที่พวกตนคุ้มครองอยู่ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิด ‘ความสับสน’ ในตลาด ‘ความสับสน’ ในที่นี้หมายถึง กระบวนการที่ผู้ผลิตที่ไม่มีประสิทธิภาพถูกขจัดออกไป และถูกแทนที่โดยผู้ผลิตที่มีประสิทธิภาพมากกว่า อันจะนำมาซึ่งการแข่งขันด้านราคา ประชาชน

¹ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับการวิเคราะห์ข้อจำกัดภายในประเทศของความพยายามในการปฏิรูปของนายกรัฐมนตรีโคอิซุมิ และผู้นำญี่ปุ่นก่อนหน้านี้ ใน Sakakibara, *Structural Reform in Japan: Breaking the Iron Triangle*; Edward Lincoln, *Arthritic Japan : The Pace of Economic Reform* (Washington D.C.: Brookings Institution , 2001.); Mulgan, *Japan's Failed Revolution: Koizumi and the Politics of Economic Reforms* และบทความของ Mulgan, “Where Tradition Meets Change : Japan’s Agricultural Politics in Transition, pp.261 – 298.

และผู้บริโภคก็จะได้รับประโยชน์ เพราะจะได้สินค้าที่คุณภาพดีขึ้น และราคาถูกลง ฉะนั้น ประชาชน จึงน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งต่อการเปลี่ยนแปลง ให้เกิดมีตลาดที่มีการแข่งขันอย่างเต็มที่²

กฎระเบียบอะไรก็ตาม หากประชาชนมีความปรารถนาอย่างแท้จริง ให้มีการยกเลิกหรือเปลี่ยนแปลง นักการเมือง หรือกระทรวง หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรจะต้องตอบสนอง แต่ดังที่ ศาสตราจารย์นากะทานิได้ตั้งข้อสังเกตว่า ในปัจจุบัน คนญี่ปุ่นจำนวนมากต้องการให้มีการลดกฎระเบียบ ในหลักการ แต่ในทางปฏิบัติต่อการลดกฎระเบียบ หากการกระทำเช่นนั้น มีผลกระทบกระเทือนต่อ ผลประโยชน์ของตนเอง ซึ่งมักจะคาบเกี่ยวกับผลประโยชน์ของอุตสาหกรรม³

ผู้ที่สนับสนุนให้มีการปฏิรูปบางคนเช่นศาสตราจารย์นากะทานิ และนิชิยามา ชิเกกิ (Nishiyama Chiaki) นักวิชาการอาวุโสซึ่งได้รับปริญญาเอกทางเศรษฐศาสตร์จากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดและจาก มหาวิทยาลัยชิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกาตามลำดับ เห็นว่าการที่ deregulation ไม่ได้ดำเนินไปอย่างรวดเร็วและมากว่านี้ เนื่องจากการขาดความเป็นผู้นำของนักการเมือง นักการเมืองญี่ปุ่นส่วนใหญ่หลีกเลี่ยงที่จะแสดงหรือไม่มีความสามารถที่จะแสดงจุดยืนที่ชัดเจนเกี่ยวกับปัญหาระดับชาติ เช่นเรื่อง deregulation และเรื่องการส่งเสริมระบบวิสาหกิจเสรี (free – enterprise system) ตามรูปแบบของ แองโกล-อเมริกัน แต่ถึงแม้ว่าจะมีนักการเมืองที่มีความเป็นผู้นำ การปฏิรูปก็คงเกิดไม่ได้อย่างที่ หากการปฏิรูปนี้ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนอย่างเต็มที่ ความเป็นผู้นำทางการเมืองเป็นสิ่งจำเป็น แต่เป็นเงื่อนไขที่ไม่พอเพียงต่อการปฏิรูปญี่ปุ่นในปัจจุบันขาดทั้งเสียงเรียกร้องจากประชาชนที่มากพอ และทั้งความเป็นผู้นำทางการเมือง คือ ไม่มีเงื่อนไขที่จำเป็นและพอเพียงต่อการเปลี่ยนแปลงในชั้นมูลฐาน⁴ นายโตโย เกียวเต็น (Toyo Gyohten) อดีตรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง และอดีตรัฐมนตรีว่าการเงินระหว่างประเทศ (Institute for International Monetary Affairs) ยอมรับว่า การยกเลิกหรือลดกฎระเบียบควบคุม ตลาดญี่ปุ่นด้านการค้าและบริการทั้งภายในและระหว่างประเทศดำเนินไปอย่างอืดอาดล่าช้า ทั้งนี้เพราะ ได้รับการต่อต้านจากทั้งภาครัฐและภาคเอกชน⁵

ข้าราชการประจำ และกลุ่มผลประโยชน์อื่นที่เกี่ยวข้องพยายามชะลอหรือเบี่ยงเบนกระบวนการปฏิรูป เป็นการยากที่จะคาดหวังให้ข้าราชการประจำสนับสนุนและนำนโยบายการลดกฎระเบียบไปปฏิบัติ ซึ่งในที่สุดแล้วจะเป็นการลดเขตอิทธิพลของตน ดังที่แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) นักสังคมศาสตร์ชื่อ

² Kusano, "Deregulation in Japan," p. 69; Christopher Titus North, "From Technocracy to Aristocracy : The Changing Career Paths of Japanese Politicians," *Journal of East Asian Studies*, 5 (2005), pp. 244 – 247; Nariai Osamu, "A Long Term Vision for Fiscal and Economic Health," *Japan Echo* 12 (December 2005), p.42.

³ Nakatani, "A Design for Transforming the Japanese Economy," p. 408.

⁴ Ibid; Nishiyama Chiaki, "An Emergency Declaration for Japan," *Japan Echo*, February 1999, p. 18.

⁵ Toyoo Gyohten, "Circumstances , Not Management Models Should Determine Corporate Strategy," *Daily Yomiuri*, August 30, 1999, p. 5.

ก้องโลกได้ตั้งข้อสังเกตมาเป็นเวลานานแล้วว่า โดยธรรมชาติแล้วระบบราชการเป็นสถาบันที่ยึดมั่นอยู่กับความมีเสถียรภาพมากกว่าการเปลี่ยนแปลงและความไม่แน่นอน ระบบราชการของญี่ปุ่นก็มิได้เป็นข้อยกเว้นจากข้อสังเกตของเวเบอร์ดังกล่าวนี้ ซึ่งปรับตัวเองได้ดีในการจัดการกับประเด็นปัญหาที่เป็นไปตามแบบแผนที่วางเอาไว้ ดังที่เรียกกันว่าเป็นกระบวนการปฏิบัติตามมาตรฐาน (standard operating procedures หรือ SOP) แต่มักจะขาดความกระตือรือร้นในการสนองตอบต่อประเด็นปัญหาใหม่ การที่จะผลักดันให้เกิดการปฏิรูปอย่างแท้จริง ภาระความรับผิดชอบจะต้องตกอยู่ที่ผู้นำทางการเมือง แต่ข้าราชการประจำของญี่ปุ่นก็ยังคงมีอิทธิพลอย่างมากในกระบวนการกำหนดนโยบาย และมีความโน้มเอียงที่จะคัดค้านการลดกฎระเบียบ อย่างขนานใหญ่โดยอ้างว่าการทำเช่นนั้นจะเป็นการดำเนินรอยตามแบบอย่างของสหรัฐอเมริกาซึ่ง จะทำให้เกิดปัญหาทางสังคม และความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจดังที่เกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกา ซากากิบาระ เอะฮิสุเกะ (Sakakibara Eisuke) อดีตข้าราชการประจำของกระทรวงการคลังผู้มีชื่อเสียงซึ่งมักจะรู้จักกันในนามของ 'มิตเตอร์เซน' (Mr. Yen) เพราะถือกันว่าเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไหวอัตราการแลกเปลี่ยนเงินได้แสดงความเห็นไว้ว่า ปัญหาทางสังคมญี่ปุ่นปัจจุบันเป็นผลมาจากเศรษฐกิจฟองสบู่เมื่อตอนปลายทศวรรษ 1980 ในความเห็นของเขา เศรษฐกิจฟองสบู่ให้ก่อให้เกิดเสรีภาพที่มากเกินไปเป็นอุดมการณ์ 'ลัทธิตัวเองมาก่อน' (me-ism) และความเสื่อมถอยทางศีลธรรมทั้งในระดับส่วนบุคคลและระดับบริษัทธุรกิจนำไปสู่ปัญหาคอร์รัปชัน เช่น กรณีเรื่องอื้อฉาว ริ ครุท และ ซากาวะ คิวบิน (Recruit and Sagawa - Kyubin scandals) ในทศวรรษ-1990 ซากากิบาระเห็นว่า ปัญหานี้จะมีมากยิ่งขึ้นหากญี่ปุ่นดำเนินรอยตามสหรัฐอเมริกา⁶

ที่สำคัญคือ คนญี่ปุ่นส่วนใหญ่ ไม่ต้องการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจการเมืองของตนอย่างขนานใหญ่ เพื่อให้เหมือนกับประเทศตะวันตก แต่ยังเห็นด้วยกับระบบทุนนิยมที่มีการแข่งขัน โดยที่รัฐมีบทบาทเข้ามาควบคุม (managed competition) หรือเป็นระบบตลาดที่ถูกจัดการโดยรัฐ (managed market) มิใช่ปล่อยให้เศรษฐกิจขึ้นอยู่กับการกลไกตลาด (market forces) โดยสิ้นเชิง รัฐและผู้นำธุรกิจญี่ปุ่นดูเหมือนว่าจะพยายามทำให้ระบบทุนนิยมญี่ปุ่นเป็นแบบ 'พันธุ์ผสม' (hybrid system) คือเป็นระบบที่มีการแข่งขันเพิ่มมากขึ้น แต่ก็ยังต้องถูกควบคุมจากรัฐ เป็นระบบที่ยอมให้มีความคิดสร้างสรรค์ การเคลื่อนย้ายทุนและแรงงานได้มากขึ้น แต่ก็ไม่ต้องการให้มีการแข่งขันมากเกินไป (excessive competition) เพื่อลด 'ความสับสนในตลาด' ให้เหลือน้อยที่สุด ประชาชนส่วนใหญ่ไม่ต้องการให้ญี่ปุ่น เปลี่ยนไปเป็นระบบที่ถือตลาดเป็นที่ตั้ง (market - based system) เหมือนเช่นของสหรัฐ โดยเห็นว่าปัญหาในสหรัฐอเมริกาหลายปัญหา ไม่ว่าจะเป็นปัญหาคนไร้ที่อยู่อาศัย ปัญหาการว่างงาน ปัญหาการหย่าร้าง ตลอดจน

⁶ อ้างใน Maswood, *Japan in Crisis*, pp.96 - 97.

จนถึงปัญหาอาชญากรรม และปัญหาสุขภาพจิต เหล่านี้ เป็นผลสืบเนื่องมาจากการลด หรือผ่อนคลายกฎระเบียบมากเกินไป (excessive deregulation)⁷

ผู้นำทางความคิดด้านเศรษฐกิจการเมืองของญี่ปุ่นจำนวนมาก เห็นว่าระบบเศรษฐกิจการเมืองของญี่ปุ่น มีความดีเหนือกว่าระบบของประเทศเอง โกล - อเมริกัน อ้างว่า ญี่ปุ่นได้วิวัฒนาการรูปแบบทุนนิยมที่มีความแตกต่างในด้านที่ดีกว่าทุนนิยมแบบอเมริกัน คือ เป็นรูปแบบที่มีลักษณะของความเท่าเทียมและความเป็นปึกแผ่นทางสังคม ซึ่งเป็นรูปแบบที่ญี่ปุ่นไม่ควรละทิ้ง⁸ และอ้างว่าบริษัทส่วนใหญ่ของญี่ปุ่น เชื่อว่าการบริหารแบบญี่ปุ่นนั้นดีที่สุด ภายใต้อาณัติทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของญี่ปุ่น⁹ ดังที่นูกาซาวา คาซุโอะ (Nukazawa Kazuo) อดีตกรรมการอำนวยการเคตันเรน และต่อมาได้ดำรงตำแหน่งประธานของสมาชิกละฝ่ายญี่ปุ่นของคณะกรรมการกำกับควบคุมศูนย์ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับสหภาพยุโรป (EU-Japan Center's supervisory board) ได้กล่าวว่า " เราญี่ปุ่นรู้สึกที่เราประสบความสำเร็จอย่างค่อนข้างดี ทำไมเราจะต้องเปลี่ยนแปลงด้วย ประเทศอื่นซึ่งกำลังย้ำแย้งว่าเราควรจะเปลี่ยนแปลงไม่ใช่เรา"¹⁰ ซึ่งคำกล่าวเช่นนี้เป็นทัศนคติที่สะท้อนออกมาอย่างกว้างขวางในประเทศญี่ปุ่น¹¹

กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ คนญี่ปุ่นไม่คิดว่าควรนำเอาระบบทุนนิยมของอเมริกันมาใช้แทนที่ระบบทุนนิยมแบบญี่ปุ่น เพราะสังคม วัฒนธรรมและปรัชญาการพัฒนาประเทศของทั้งสองประเทศมีความแตกต่างกันอย่างมาก ในทำนองเดียวกับทรรศนะของนายนาเกทานิ เกอิโซ (Nagatani Keizo) นักวิชาการอาวุโสด้านเศรษฐกิจชาวญี่ปุ่น เห็นว่าทุนนิยมแบบญี่ปุ่นมีความเหนือกว่าของสหรัฐอเมริกา เพราะของญี่ปุ่นมีความได้ดุลระหว่างมีความเท่าเทียมกัน (equity) กับความมีประสิทธิภาพในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ และมี 'หลักการการอยู่ร่วมกัน' (coexistence principle) ที่เด่นชัด ซึ่งตามหลักการนี้ ผู้ชนะในการแข่งขันทางเศรษฐกิจต้องช่วยทดแทนผู้แพ้ในสังคม อันเป็นหลักการที่ได้กำหนดมาตั้งแต่สมัยเมจิ และตั้งอยู่บนพื้นฐานของค่านิยมทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่น ซึ่งปัจจุบันแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและหลักการดังกล่าวนี้ได้เป็นอุปสรรคต่อการที่จะปฏิรูปเศรษฐกิจตามแบบเอง โกล - อเมริกัน ศาสตราจารย์ นาเกทานิ ได้ยกตัวอย่างให้เห็นว่า การที่สหรัฐอเมริกาให้ความสำคัญต่อความมีประสิทธิภาพ

⁷ Wakatsuki, "The Japanese Economy on the Mend," p. 140, Anchordoguy, "Japan at a Technological Crossroads," p. 373.

⁸ อ้างใน Dore, "Japan's Reform Debate: Patriotic Concern or Class Conflict? Dr Both?" *Journal of Japanese Studies* 25 : 1 (Winter 1959) in footnote 13.

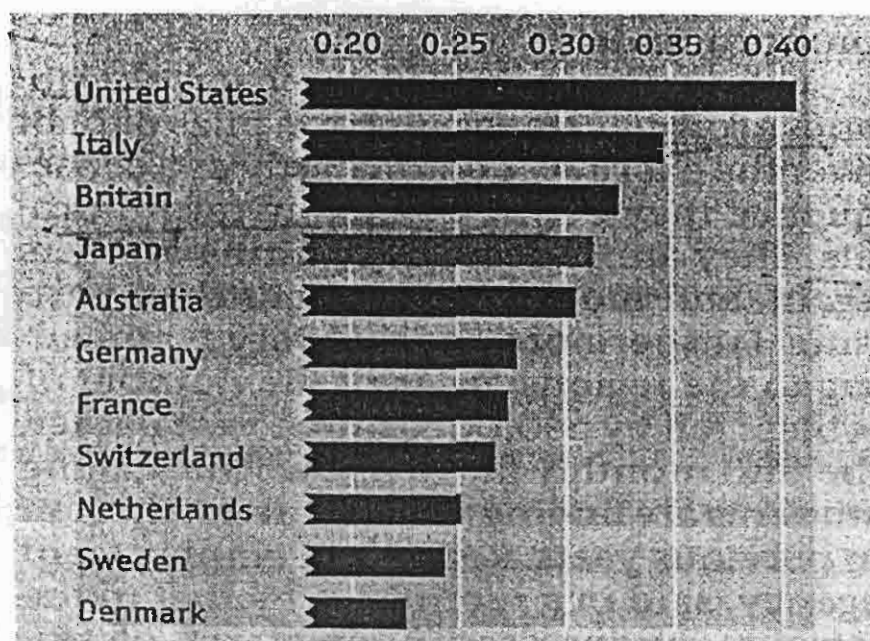
⁹ Gyohten, "Circumstances, Not Management Models, Should Determine Corporate Strategy," p. 6.

¹⁰ อ้างใน Trevor, "Is Japan Changing?" p.13. ตัวอย่างของนักวิเคราะห์ชาวญี่ปุ่นที่มีความเห็นในทำนองเดียวกันนี้ คือ นาย Fukushima Kiyohiko ซึ่งเป็นนักวิเคราะห์เศรษฐกิจของสถาบันวิจัยโนมูระ คุรายะเอเคดะในหนังสือของเขาที่มีชื่อว่า *Europpla gata shihon shugi America shijo genri shugi to no ketsubetsu* (การแยกตัวแบบทุนนิยมยุโรปออกจากลัทธิหลักการตลาดของอเมริกา) (Tokyo: Kodansha,, 2002).

¹¹ Ibid.

ที่เกิดจาก การแข่งขันกันอย่างเสรีเต็มที่ มากกว่าความเท่าเทียมกัน (ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน) นั้น ทำให้สหรัฐอเมริกาเป็นประเทศที่มีความไม่เท่าเทียมกันในรายได้ (ตามวิธีการวัดแบบ Gini coefficient) มากที่สุดในบรรดาประเทศอุตสาหกรรมที่พัฒนาแล้ว (OECD) (ดูแผนภาพที่ 6.1)

แผนภูมิที่ 6.1 การกระจายรายได้ของประเทศที่พัฒนาแล้ว (ปี ค.ศ. 2000) วัดตาม Gini coefficient

หมายเหตุ: 0 = ความเท่าเทียมกันของรายได้ที่มากที่สุด, 1 = ความไม่เท่าเทียมกันของรายได้มากที่สุด

ที่มา: *The Economist*, June 17, 2006, p.31.

ในขณะที่ญี่ปุ่นในหลายๆด้านยังมีพื้นฐานทางเศรษฐกิจที่ดี ญี่ปุ่นยังมีความสามารถในการเจริญเติบโตหรือพัฒนา (vitality) ได้อย่างค่อนข้างดี ดังจะเห็นได้จากมีอัตราการลงทุนร้อยละ 25 ตลอดช่วงที่เศรษฐกิจซบเซา (recession) อันยาวนานในทศวรรษ 1990 เมื่อเทียบกับอัตราการลงทุนเพียงร้อยละ 12 สำหรับเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกา ความสามารถในการแข่งขันระหว่างประเทศของญี่ปุ่นก็ไม่ได้เสื่อมถอยลง ดังจะเห็นได้จากการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นยังมีความแข็งแกร่ง¹²

¹² Keizo Nagatani, "Japanese Economics: An Interpretative Essay," in Edgington, ed., *Japan at the Millennium*, pp.29–33. นักเศรษฐศาสตร์จำนวนมากถือว่าความมีประสิทธิภาพ (efficiency) และความเท่าเทียมกัน (equity) เป็นเป้าหมายสูงสุดของเศรษฐกิจ ซึ่งสหรัฐอเมริกาดำเนินความเท่าเทียมกันว่าเป็นความเท่าเทียมกันในโอกาส (equality of opportunity) โดยปล่อยให้ปัญหาความไม่เท่าเทียมกันของรายได้ของประชาชนที่เกิดขึ้นหลังจากที่ให้อิทธิพลเท่าเทียมกันแล้ว เป็นเรื่องของความรับผิดชอบส่วนตัวของแต่ละบุคคล ชาวอเมริกันเชื่อว่าช่องว่างของผลตอบแทนระหว่างผู้ชนะกับผู้แพ้ยังห่างกันมากเท่าไรยิ่งทำให้การแข่งขันมีความเข้มข้นมากขึ้นเท่านั้น และยังจะทำให้ผลลัพธ์ของสังคมยิ่งดีขึ้น ด้วยความเชื่อเช่นนี้

สาเหตุที่ญี่ปุ่นประสบภาวะเศรษฐกิจที่ซบเซาในช่วงทศวรรษ 1990 นั้น ศาสตราจารย์นางะทานิ เห็นว่าเป็นเพราะความคลั่งในเรืองการเก็งกำไรของประเทศ (national speculative mania) และการบริหารจัดการที่ผิดพลาด (mismanagement) ในช่วงทศวรรษ 1980 ไม่ใช่เป็นเพราะ 'ความเป็นญี่ปุ่น' (Japaneseness) ของระบบเศรษฐกิจญี่ปุ่น เขาจึงไม่เห็นด้วยกับการปฏิรูปตามแนวทางของระบบทุนนิยมแบบอเมริกัน และยังได้วิจารณ์ความพยายามของสหรัฐอเมริกาที่จะรณรงค์ผลักดันให้ทุกประเทศมีระบบทุนนิยมตามแบบฉบับของอเมริกัน¹³

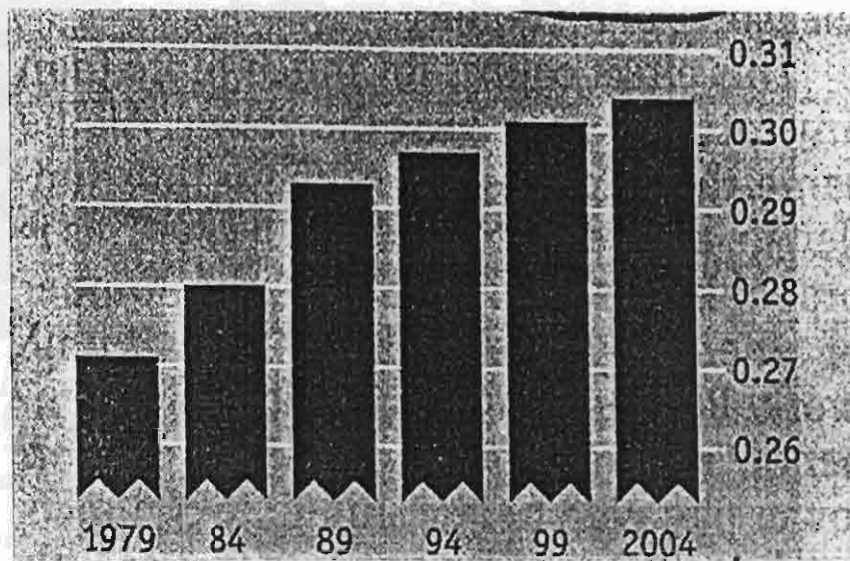
ดังที่กล่าวมาแล้วในบทนำ ระบบเศรษฐกิจการเมืองแบบญี่ปุ่นยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สองได้มีส่วนทำให้ญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งมีการกระจายรายได้ที่เป็นธรรม ช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยมีน้อยจนชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่ถือว่าตนเองเป็นชนชั้นกลาง แต่นับตั้งแต่ยุคหลังเศรษฐกิจฟองสบู่แตกเมื่อต้นทศวรรษ 1990 ได้มีความพยายามปฏิรูประบบเศรษฐกิจการเมืองใหญ่โดยใช้มาตรการต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาในบทที่แล้ว แต่เศรษฐกิจของญี่ปุ่นยังประสบความซบเซาอย่างยืดเยื้อ จนกระทั่งเมื่อสองสามปีที่ผ่านมาที่ตัวเลขอัตราเติบโตทางเศรษฐกิจแสดงให้เห็นว่าญี่ปุ่นกำลังฟื้นตัวจากภาวะเศรษฐกิจถดถอย กระนั้นก็ตาม ได้มีกระแสที่ต่อต้านการปฏิรูปที่เรียกกันว่า 'พลังต่อต้าน' (forces of resistance หรือ *teiko seiryoku*) ทั้งภายในพรรคและภายนอกพรรค ทั้งฝ่ายอนุรักษ์และฝ่ายซ้าย พลังของฝ่ายต่อต้านการปฏิรูปได้โต้แย้งว่านโยบายการปฏิรูประบบเศรษฐกิจการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งมาตรการปฏิรูปเชิงโครงสร้าง (structural reforms) และการลดกฎเกณฑ์การควบคุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจของรัฐบาล (deregulation) ภายใต้การนำของนายกรัฐมนตรีโคอิสุมิมีส่วนทำให้เกิดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนกว้างมากขึ้น¹⁴ แม้ว่าแนวโน้มของช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนที่ห่างมากขึ้นนั้นเกิดขึ้นมาตั้งแต่ยุคหลังฟองสบู่แตกก่อนที่โคอิสุมิจะได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อเดือนเมษายน ค.ศ. 2001 ดูแผนภูมิที่ 6.2)

ทำให้สหรัฐอเมริกาเป็นสังคมที่ 'ผู้ชนะได้หมด' (winner – take – all) ในขณะที่ญี่ปุ่นมองว่าการแข่งขันกันอย่างไม่มีการจำกัดจะมีส่วนทำให้เกิดสภาพที่เรียกกันว่า zero sum game เกมการแข่งขันซึ่งถ้ามีผู้ชนะก็ต้องมีผู้แพ้ ในช่วงที่สหรัฐอเมริกาประสบกับภาวะเศรษฐกิจถดถอยอย่างยืดเยื้อในช่วงทศวรรษ 1990 สหรัฐอเมริกาแก้ไขปัญหานี้โดยให้มีการแข่งขันกันมากขึ้น คำที่ผู้กำหนดนโยบายมักจะใช้กัน คือ 'การลดกฎระเบียบ' (deregulation) และการสร้าง 'level field' เพื่อว่าปัจเจกบุคคลสามารถแสดงผลกำไรได้อย่างเป็นธรรมและเสรีมากขึ้น การแข่งขันที่เสรีขึ้นทำให้บุคคลที่กระตือรือร้นหรือชอบเสี่ยงมีโอกาสที่จะสร้างความร่ำรวยให้แก่ตนเอง แต่ขณะเดียวกันจะเป็นการขยายช่องว่างระหว่างผู้ที่ประสบความสำเร็จกับผู้ที่ไม่ประสบความสำเร็จ, *ibid.*

¹³ ดูรายละเอียดความคิดเห็นของเขาใน *ibid.*, pp. 25-43.

¹⁴ ชาวญี่ปุ่นมักจะเห็นว่า การลดกฎระเบียบการควบคุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจของรัฐบาล (deregulation) ที่นำไปสู่ความไม่เท่าเทียมกัน ดู *The Economist*, June 17, 2006.

แผนภูมิที่ 6.2 การกระจายรายได้ของญี่ปุ่น, Gini coefficient

หมายเหตุ: 0 = ความเท่าเทียมกันของรายได้ที่มากที่สุด, 1 = ความไม่เท่าเทียมกันของรายได้มากที่สุด

ที่มา: *The Economist*, June 17, 2006, p.31.

ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนหรือระหว่าง ‘ผู้ชนะ’ กับ ‘ผู้แพ้’ กำลังท้าทายความเชื่อที่เคยมีมาในหมู่ชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่ว่า ประเทศนี้มีชนชั้นกลางและมีการกระจายรายได้ที่เท่าเทียมกันเป็นส่วนใหญ่¹⁵ ตามรายงานความร่ำรวยของโลกประจำปี (Annual World Wealth Report) ของบริษัทเมอร์ริล ลินช์ (Merrill Lynch) พบว่า ในหมู่คนรวยชาวญี่ปุ่นที่เป็นเศรษฐีเงินล้าน (millionaires) ได้เพิ่มจำนวนขึ้นเป็น 1.34 ล้านคน หรือร้อยละ 10 จากปี ค.ศ. 2001 ถึงปี ค.ศ. 2004 ในขณะที่ตามสถิติของตัวเลขล่าสุดขององค์การความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (Organization of Economics Co-operation and Development หรือ OECD) พบว่าในกลุ่มคนจนชาวญี่ปุ่นอัตราความยากจน (poverty rate) หรือสัดส่วนของประชาชนที่อยู่ต่ำกว่าร้อยละ 50 ของรายได้โดยเฉลี่ยของคนทั้งประเทศ (national median income) เพิ่มขึ้นเกือบหนึ่งเท่าตัวจากร้อยละ 8.1 ในปี ค.ศ. 2000 เป็นร้อยละ 15.3 ในปี ค.ศ. 2005 จำนวนร้อยละของครัวเรือนที่ไม่มีเงินออมซึ่งไม่เคยเกิดขึ้นในประเทศญี่ปุ่นซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นประเทศที่มีอัตราการออมสูง มีถึงร้อยละ 22.8 ในปี ค.ศ. 2005 นับว่าเป็นจำนวนที่สูงสุดตั้งแต่มีการสำรวจทั่วประเทศเมื่อปี ค.ศ. 1953 ตามสถิติตัวเลขจากกระทรวงสาธารณสุขชาวญี่ปุ่นที่ประจักษ์ชัดโดยอาศัยสวัสดิการของรัฐได้เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากร้อยละ 0.7 ในปี ค.ศ. 1995 เป็นร้อยละ 1.11 ในปี ค.ศ. 2004 หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 60 ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา จำนวน

¹⁵ Chisaki Watanabe, “Winners and Losers,” *The Nation*, April 24, 2006, p. 8; Gin Frederick, “A Deepening Divide,” *Time*, July 18, 2005, p. 36.

ครัวเรือนที่ได้รับสวัสดิการของรัฐมีถึงหนึ่งล้านครัวเรือนนับตั้งแต่เริ่มมีโครงการสวัสดิการทางสังคมในปี ค.ศ. 1951¹⁶

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวข้างต้นได้สร้างความตกตะลึงในหมู่ชาวญี่ปุ่น ซึ่งนับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง มีความภาคภูมิใจตนเองเกี่ยวกับความสามารถของตนในการสร้างการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างน่าทึ่ง โดยปราศจากผลร้ายทางสังคม เช่น คนไม่มีที่อยู่อาศัยอย่างค้ำคั้น ความยากจนและความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจ ซึ่งปัญหาเหล่านี้มีให้เห็นโดยทั่วไปในประเทศตะวันตก โอตะ ฮาจิเมะ (Ota Hajime) อาจารย์ทางเศรษฐศาสตร์ประจำมหาวิทยาลัยโดชิชะ (Doshisha) ในเมืองเกียวโตถึงกับกล่าวว่า “ไม่เคยที่สังคมของเราตระหนักถึงช่องว่าง [ระหว่างคนรวยกับคนจน] มากเช่นนี้มาก่อน”¹⁷

ญี่ปุ่นกำลังถูกแบ่งออกเป็นสองส่วนตามเส้นของภูมิศาสตร์และสังคมระหว่างส่วนของผู้ชนะถาวร (permanent winners) และส่วนของผู้แพ้ตลอดกาล (perpetual losers) ส่วนแรกเป็นแกนของพนักงานชั้นนำที่รับการฝึกฝนและการศึกษาสูง และผู้ประกอบการที่ทำงานให้บริษัทที่สามารถแข่งขันกับต่างประเทศ อีกส่วนหนึ่งเป็นภาคของสังคมที่อยู่นอกขอบ ซึ่งกำลังมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ประกอบด้วยคนชราที่ยากจนในชนบท และคนหนุ่มสาวในเมืองที่มีความรู้สึกสิ้นหวัง ซาโต โทชิกิ (Sato Toshiki) นักสังคมวิทยาที่ประจำมหาวิทยาลัยโตเกียวได้กล่าวว่า “ในอดีตคนญี่ปุ่นเชื่อว่าประเทศโดยรวมรวยขึ้น และคนรวยเป็นเพียงแค่คนที่รวยเร็วกว่า แต่นั่นกำลังเปลี่ยนแปลงไป คนญี่ปุ่นกำลังรู้สึกตระหนักมากขึ้นถึงเรื่องชนชั้น”¹⁸ ความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดที่เพิ่มขึ้นระหว่างคนรวยกับคนจนนั้นมีความชัดเจนในความสำนึกของคนในชาติมากจนได้ชื่อว่าเป็นสังคมแห่งความแตกต่าง (kakusa shakai หรือ a society of despair)¹⁹ เมื่อทศวรรษก่อนหน้านี้นักญี่ปุ่นมากกว่าร้อยละ 60 ถือว่าตนเองเป็นชนชั้นกลาง แต่จากการสำรวจของมหาวิทยาลัยโตเกียว ในปี ค.ศ. 2004 พบว่าปัจจุบันชาวญี่ปุ่นถึงร้อยละ 60 ที่มีความรู้สึกว่าสถานภาพทางเศรษฐกิจของตนเองอยู่ ‘ต่ำกว่าชนชั้นกลาง’ (below middle class)²⁰

สาเหตุของช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนที่ห่างกันมากขึ้นมีหลายปัจจัยด้วยกันที่สำคัญ เช่น ประชากรญี่ปุ่นที่มีจำนวนคนชราเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วมีความโน้มเอียงมากขึ้นต่อการเกิดปัญหาทางเศรษฐกิจและความผูกพันของระบบว่าจ้างงานตลอดชีพ ได้นำไปสู่การปลดพนักงานและไร้เสถียรภาพของแรงงาน

¹⁶ อ้างใน ibid.

¹⁷ อ้างใน Watanabe, “Winners and Losers,” p. 8.

¹⁸ อ้างใน Frederick, “A Deepening Divide,” p. 36.

¹⁹ Ibid., pp. 36-37.

²⁰ Ibid., p. 38.

การตัดทอนงบประมาณของรัฐบาลทำให้เป็นการตัดงบประมาณสำหรับโครงการงานก่อสร้างสาธารณะ ซึ่งครั้งหนึ่งเคยช่วยให้ผู้ใช้แรงงานที่ไร้ฝีมือจำนวนมากได้มีงานทำ²¹

นอกจากนี้ ค่านิยมบางประการก็กำลังเปลี่ยนไป บริษัทซึ่งครั้งหนึ่งเคยมีความเต็มใจที่จะรักษาพนักงานที่มีอายุหรือพนักงานที่ไร้ประสิทธิภาพเพื่อเห็นแก่ความกลมกลืนทางสังคม (social harmony) ก็มักจะปลดพนักงานเหล่านี้ออกจากงานมากขึ้น ประกอบกับบริษัทจำนวนมากเริ่มหันไปจ้างพนักงานที่ทำงานไม่เต็มเวลา (part-time workers) เพิ่มขึ้น (ปัจจุบันคิดเป็นร้อยละ 30 ของกำลังแรงงานทั้งหมด) ซึ่งพนักงานเหล่านี้ได้รับค่าตอบแทนและสิทธิประโยชน์น้อยกว่าพนักงานเต็มเวลา ยามาอุชิ จิโร (Yamaguchi Jiro) นักรัฐศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยฮ็อกไกโดได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า “สิ่งที่เคยเป็นกระดูกสันหลังของเสถียรภาพทางสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป ในขณะที่จำนวนพนักงานที่ทำงานไม่เต็มเวลา และพนักงานชั่วคราวเพิ่มมากขึ้น”²²

โอยามา โนริฮิโร (Oyama Norihiro) หัวหน้ากลุ่มที่ให้การสนับสนุนผู้ที่อาศัยสวัสดิการของรัฐที่อยู่บริเวณชานเมืองนครโตเกียว และที่วิจารณ์รัฐบาลของนายกรัฐมนตรี โคอิสุมิซึ่งกลุ่มบุคคลเหล่านี้เชื่อว่าเป็นผู้ก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมกัน โดยการตัดงบประมาณใช้จ่ายของรัฐบาล และโดยการลดกฎระเบียบซึ่งทำให้บริษัทต้องมีการแข่งขันมากขึ้น และต้องเลิกระบบการจ่ายค่าตอบแทนตามหลักอาวุโส (seniority-based compensation systems) อย่างไรก็ตาม นายกรัฐมนตรีโคอิสุมิได้กล่าวในรัฐสภาเมื่อไม่นานมานี้ว่า การมีระบบผู้ชนะและผู้แพ้เป็นระบบที่มีประโยชน์โดยได้กล่าวว่า “ข้าพเจ้าไม่ได้คิดมีความไม่เท่าเทียมกันเป็นสิ่งที่ไม่ดีเสมอไป” เราต้องการสังคมผู้ที่ทำงานหนักจะได้รับผลรางวัล²³ มีชาวญี่ปุ่นส่วนหนึ่งดูเหมือนจะเห็นด้วยกับคำกล่าวเช่นนี้ของนายกรัฐมนตรีโคอิสุมิ เช่น ฟุจิโมโตะ ชินสุเกะ ผู้ก่อตั้งและประธานเจ้าหน้าที่ผู้บริหาร (CEO) ของบริษัท Digital Hollywood ของญี่ปุ่น ได้กล่าวว่า “ระบบทุนนิยมแบบสังคมนิยม (socialistic capitalism) แบบเก่าของญี่ปุ่นไม่สามารถที่จะนำมาใช้ได้ในเศรษฐกิจของโลกปัจจุบัน”²⁴

แต่ในขณะเดียวกัน ก็มีชาวญี่ปุ่นจำนวนไม่น้อยที่เห็นต่างไปจากความเห็นดังกล่าวของนายกรัฐมนตรีโคอิสุมิและของนายฟุจิโมโตะ ฟุจิواره มาซะฮิโกะ (Fujiwara Masahiko) นักคณิตศาสตร์ผู้แต่งหนังสือเรื่อง *Dignity of State* ก็เป็นชาวญี่ปุ่นผู้หนึ่งที่ได้วิจารณ์ตลาดเสรีแบบตะวันตกว่าเป็นสาเหตุของปัญหาทั้งหลายของญี่ปุ่นและของโลก ฟุจิوارهเห็นว่าเศรษฐกิจแบบตลาดเป็น “ระบบซึ่งแบ่งสังคมออกเป็นผู้ชนะที่เป็นคนส่วนน้อย และผู้แพ้ที่เป็นคนส่วนใหญ่” หนังสือของฟุจิوارهเล่มนี้เป็นหนังสือที่ขายดีที่สุดเป็นอันดับสองของญี่ปุ่น ประจำปี ค.ศ. 2006 มียอดจำนวนสองล้านเล่ม หลังจากหนังสือนี้ออกจำหน่ายเมื่อ

²¹ ดูสรุปประเด็นสำคัญเกี่ยวกับการถกเถียงในเรื่องของสาเหตุที่ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนในประเทศญี่ปุ่น ใน Ontake Fumio, “Strait Thinking About the Income Gap,” *Japan Echo*, 6 (June 2006), pp. 28-31.

²² อ้างใน Frederick, “A Deepening Divide,” p. 38.

²³ อ้างใน *ibid.*

²⁴ อ้างใน *ibid.*, p. 39.

เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 2005 ได้กระตุ้นความรู้สึกของญี่ปุ่นจำนวนมากว่า การปฏิรูปทางเศรษฐกิจกำลังทำลายความเท่าเทียมกัน (equalitarianism) ของชาวญี่ปุ่น คนภายในชาติเป็นพวกมั่งมีกับพวกยากจน²⁵

ท่ามกลางภาวะเศรษฐกิจที่ขยายตัวต่อเนื่องนานที่สุดหลังสงครามโลกครั้งที่สอง และบริษัทต่าง ๆ ล้วนมีกำไรมากเป็นประวัติการณ์ แต่ผลสำรวจเมื่อเดือนมีนาคม ค.ศ. 2006 กลับพบว่า ชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 8.1 ต่างมีความกังวลเรื่องความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ ในขณะที่ญี่ปุ่นซึ่งมีค่าดัชนีในยุคลหลังสงครามโลกครั้งที่สองว่า “100 ล้านคน ชนชั้นกลางทั้งหมด” (100 million people, all middle class) กำลังถูกชาวญี่ปุ่นจำนวนมากวิจารณ์ว่าหันไปใช้ทุนนิยมตลาดเสรีแบบตะวันตก (Western-style free-market capitalism) ผู้นำญี่ปุ่นคนปัจจุบัน นายฮาเบะ ชินโซ หลังจากได้ขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีต่อจาก นายโคอิสุมิได้ไม่ถึงสามเดือนก็ได้ตระหนักถึงปัญหาดังกล่าว ในคำกล่าวสุนทรพจน์ประจำปีต่อที่ประชุมนักธุรกิจชั้นนำในญี่ปุ่น เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม ค.ศ. 2006 เขาได้วิงวอนบรรดาผู้บริหารบริษัทที่มีกำไรดีกระจายความมั่งคั่งไปยังประชาชนและภาคครัวเรือน เพราะเศรษฐกิจของญี่ปุ่นกำลังขยายตัวก็จริง แต่ดูเหมือนว่าประชาชนทั่วไปไม่ได้มีส่วนร่วมในการเติบโตนี้ โดยนายฮาเบะได้กล่าวว่าเป็นเรื่องจำเป็นที่จะสร้างเศรษฐกิจที่ทุกคนสามารถได้รับประโยชน์ร่วมกัน²⁶

อย่างไรก็ตาม นายฮาเบะยังยืนยันที่สานต่อการปฏิรูปเศรษฐกิจเชิงโครงสร้าง (structural economic reform) ตามแนวทางที่อดีตนายกรัฐมนตรีโคอิสุมิเคยทำมา ซึ่งเน้นในหลักตลาดเสรีเพื่อให้เกิดการแข่งขันมากขึ้น แต่ดังที่โรเบิร์ต กิลปิน (Robert Gilpin) ผู้เชี่ยวชาญด้านเศรษฐกิจการเมืองเปรียบเทียบชาวอเมริกัน ได้ตั้งข้อสังเกต ชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่ปฏิเสธการที่จะทำให้เศรษฐกิจญี่ปุ่นเป็นเศรษฐกิจตามรูปแบบของแองโกล-อเมริกัน เพราะการทำเช่นนั้นจะเป็นการคุกคามต่อความสงบของสังคม (social peace) ชาวญี่ปุ่นกลัวว่าสังคมญี่ปุ่นจะแตกแยก โดยความโหดร้ายของระบบเศรษฐกิจแบบอเมริกันซึ่งข่มขู่ต่อความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับสูง และต้องมีผู้แพ้จำนวนมาก ด้วยเหตุผลเหล่านี้ ชาวญี่ปุ่นจึงต่อต้านอย่างแข็งขัน การเปลี่ยนแปลงให้ระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่นเป็นไปตามตัวแบบเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกา ที่สำคัญยิ่งกว่านั้น การเปลี่ยนแปลงญี่ปุ่นให้เป็นเศรษฐกิจตามแบบของประเทศตะวันตก จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในขั้นรากฐานในความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม เพราะจะทำให้มีการเน้นในเรื่องความเป็นปัจเจกบุคคล (individualism) มากขึ้น และความผูกพันทางสังคมอันแน่นแฟ้นซึ่งเป็นลักษณะพิเศษของสังคมญี่ปุ่นจะต้องเสื่อมคลายลง

กล่าวโดยย่อ คือ ชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่ยังมีความเชื่อในคุณค่าของระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่นดังที่เป็นอยู่ประกอบกับการมีกลุ่มผลประโยชน์ที่ต้องการรักษาสถานภาพเดิม (status quo) จะเป็นอุปสรรคที่

²⁵ *Time*, June 26, 2006.

²⁶ *Bangkok Post*, December 26, 2006.

ขวางกันมิให้ทุนนิยมแบบญี่ปุ่นถูกเปลี่ยนเป็นเศรษฐกิจที่ยึดหลักตลาดเสรีแบบอเมริกัน (American-type market economy)²⁷

ความเห็นดังกล่าวของผู้เชี่ยวชาญด้านเศรษฐกิจการเมืองเปรียบเทียบชาวอเมริกันท่านนี้สอดคล้องกับความเห็นของซาคากิบาระ เอะอิสุเกะ (Sakakibara Eisuke) อดีตข้าราชการประจำกระทรวงการคลังซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่เคยมีบทบาทสำคัญในการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจของญี่ปุ่นที่มีความเห็นว่า ถึงแม้ว่าการปฏิรูปเชิงโครงสร้างของญี่ปุ่นจะประสบผลสำเร็จในอนาคตก็ไม่ได้หมายความว่า จะเกิดการเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรม หรือประเพณีดั้งเดิมของญี่ปุ่น หรือจะนำไปสู่การนำมาตรฐานของสหรัฐอเมริกามาใช้ทั้งด้าน แต่เป็นความพยายามที่จะปรับทุนนิยมให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมใหม่ ระบบอะไรก็ตามที่จะเกิดตามมาจากการปฏิรูปเชิงโครงสร้างเป็นการปรับตัวให้สอดคล้องกับโลกในยุคโลกาภิวัตน์ ในขณะที่ญี่ปุ่นยังคงรักษาลักษณะเด่นของระบบเศรษฐกิจการเมืองของตน²⁸

ญี่ปุ่นอาจจะต้องมีการปฏิรูปต่อไป เพื่อสามารถแข่งขันกับต่างประเทศและสามารถแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ เพื่อให้ญี่ปุ่นสามารถกลับมาเป็นญี่ปุ่นซึ่งเคยประสบความสำเร็จที่มีความมั่นคง และชาวญี่ปุ่นได้รับผลพวงของการพัฒนาเศรษฐกิจโดยเกือบทั่วหน้ากัน แต่ญี่ปุ่นจะปฏิรูปอย่างไร และเมื่อปฏิรูปแล้วจะมีระบบเศรษฐกิจเหมือนที่มีลักษณะรูปแบบอย่างเดียวกันของแองโกล-อเมริกันในอนาคตหรือไม่ เป็นประเด็นที่น่าสนใจที่จะต้องติดตามต่อไป

²⁷ Gilpin, *Global Political Economy*, pp. 191-192.

²⁸ Sakakibara, *Structural Reform in Japan*, p. 41.

บทที่ 7

บทสรุปและนัยที่มีต่อประเทศไทย

ในทศวรรษ 1980 เมื่อเศรษฐกิจญี่ปุ่นยังมีความแข็งแกร่งอยู่ มีการกล่าวกันแบบที่เล่นทีจริงว่า ในโลกนี้มีการกระทำอยู่ 3 วิธีคือ วิธีที่ถูกต้อง (the right way) วิธีที่ผิด (the wrong way) และวิธีญี่ปุ่น (the Japanese way) แต่เกือบตลอดทศวรรษ 1990 หลังจากเศรษฐกิจฟองสบู่แตก ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1980 การสิ้นสุดของสงครามเย็นและการขยายตัวของกระแสโลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจญี่ปุ่นต้องเผชิญ ญี่ปุ่นจึงถูกกระแนะกระเหน่ว่า บัดนี้ มีการกระทำอยู่เพียง 2 วิธีเท่านั้น คือ วิธีอเมริกัน (the American Way) และวิธีที่ผิด (the wrong way)

ภายใต้กระแสกดดันจากภายนอก และจากภายในประเทศบางส่วน ญี่ปุ่นได้ปรับปรุงระบบเศรษฐกิจการเมืองของตนในบางด้าน เช่น การลดหรือผ่อนคลายนกฏเกณฑ์การควบคุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจของรัฐบาล (deregulation) การปฏิรูปภาคการเงิน การปรับโครงสร้างของรัฐบาลให้กะทัดรัดลง การออกกฎหมายข้อมูลข่าวสาร เพื่อความโปร่งใสและตรวจสอบได้ และการปรับปรุงกฎหมายการผูกขาดทางการค้า เพื่อให้เกิดการแข่งขันกันมากขึ้น และองค์ประกอบอื่นที่สำคัญของระบบเศรษฐกิจการเมืองของญี่ปุ่น เช่น ระบบว่าจ้างงานตลอดชีวิต (lifetime employment) ของบริษัทและกลุ่มบริษัทในเครือ (keiretsu) มีความผ่อนคลายลง มีการเน้นในเรื่องการทำกำไร (profitability) ไม่ใช่เน้นส่วนแบ่งของตลาด (market share) มากขึ้น แนวความคิดเกี่ยวกับการให้คุณค่ามากขึ้นแก่ผู้ถือหุ้น และการบริหารจัดการที่ดีของระบบบรรษัทภิบาล (good corporate governance) นั้น สิ่งเหล่านี้ตามความเห็นของนักวิเคราะห์ชาวญี่ปุ่นบางคนว่าเป็นส่วนหนึ่งของ 'วิธีอเมริกัน' ทั้งสิ้น¹

ญี่ปุ่นยอมรับว่าญี่ปุ่นจำเป็นต้องปรับตนเองให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปทั้งภายในและภายนอกประเทศ² แต่ก็มิได้ยกเลิกระบบทุนนิยมแบบญี่ปุ่นที่ยึด

¹ Wakatsuki, "The Japanese Economy on The Mend," pp. 139 - 140.

² นักวิเคราะห์บางคน เช่น เจฟ คิงสตัน (Jeff Kingston) มีความเห็นว่า มาตรการการปฏิรูปทั้งหลายและพลวัตรของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการปฏิรูปตั้งแต่ในช่วงทศวรรษ 1990 เป็นต้นมา สามารถเทียบได้กับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และสังคมที่เกิดขึ้นในสมัยเมจิ (Meiji Restoration, 1868) และในช่วงที่ญี่ปุ่นตกอยู่

หลักการตลาดที่มีรัฐควบคุม (managed market) ยังคงต่างจากระบบตลาดที่มุ่งสนองตอบผู้บริโภค (consumer – oriented system) เช่นของสหรัฐอเมริกา มาตรการปฏิรูปที่รัฐบาลญี่ปุ่นดำเนินการมาแล้วเป็นการเสริมระบบเศรษฐกิจแบบเก่าของตนให้ดีขึ้น โดยพยายามผสมผสานแนวคิดแบบใหม่ แต่ยังคงให้รัฐมีบทบาทในการจัดระบบการแข่งขัน ขณะที่เปิดโอกาสให้มีการเคลื่อนย้ายแรงงาน และเงินทุนอย่างเสรีมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นเสมือนการเปลี่ยนแปลงเพียงเปลือกนอก แต่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานแต่อย่างใด ตัวอย่างเช่นการปฏิรูปและแก้ไขกฎระเบียบภาคการเงินก็เพื่อต้องการจัดระเบียบอุตสาหกรรมภาคการเงินใหม่ เพื่อสร้างความมั่นคงให้กับสถาบันการเงินต่างๆของญี่ปุ่น ภาษีเพื่อจูงจูงมาของการสร้างตลาดเสรีเป็นสำคัญไม่

การที่จะเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่นอย่างขนานใหญ่ ไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่น ซึ่งรวมเอาองค์ประกอบของระบบตลาดเสรี และการชี้นำของรัฐบาล (government guidance) เคยได้รับความสำเร็จอย่างสูง ทำให้เศรษฐกิจญี่ปุ่นเจริญเติบโตและมี ความมั่งคั่งในช่วงสี่ทศวรรษที่ผ่านมา ในแง่หนึ่งญี่ปุ่นจึงตกอยู่ในกับดักของความสำเร็จในอดีตของตน แรงต้านทานการเปลี่ยนแปลงจากภายในประเทศยังเหนียวแน่น หากที่จะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่ตามแรงกดดันภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากประเทศสหรัฐอเมริกา การสิ้นสุดลงของสงครามเย็นและกระแสโลกาภิวัตน์ ไม่จำเป็นต้องทำให้ระบบเศรษฐกิจการเมืองของประเทศต่าง ๆ เปลี่ยนมาเหมือนกับระบบทุนนิยมแบบอเมริกันตามความคิดเห็นของพวกสนับสนุน 'ทฤษฎี convergence' ดังเช่นความเห็นของนักวิชาการอเมริกันบางคน ความจริงภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์อาจจะยิ่งทำให้รัฐมีความสำคัญมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม เพราะรัฐเป็นวิถีทาง (means) สำหรับประเทศต่างๆที่จะต้านทานและกำหนดรูปแบบแรงกดดัน อันเกิดจากภาวะโลกาภิวัตน์ ในแง่นี้การเสริมสร้างความแข็งแกร่งของรัฐเหมือนอย่างญี่ปุ่นกำลังปรับปรุงสมรรถภาพของรัฐในปัจจุบันนี้อาจเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดสำหรับประเทศที่จะเก็บเกี่ยวผลประโยชน์สูงสุดจากตลาดโลกก็เป็นได้

แม้ว่าเศรษฐกิจญี่ปุ่นจะต้องเผชิญกับภาวะโลกาภิวัตน์ทั้งด้านการค้า การเงิน และระบบการผลิตที่มุ่งประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้น แต่การดำเนินการเพื่อการนี้ญี่ปุ่นไม่มีความจำเป็นต้องรับระบบทุนนิยมแบบอเมริกัน-แองโกลแซกซอนมาใช้ หลายประเทศอย่างเช่น สวีเดน

ภายใต้การยึดครองของสหรัฐอเมริกา (ค.ศ. 1945-1952) แต่การเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวาง และรวดเร็วครั้ง หลังสุดนี้เรียกว่าเป็น "การเปลี่ยนแปลงแบบเงียบ ๆ" (quiet transformations) จนดูเหมือนว่าไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงมากนัก ดูหนังสือของเขา, *Japan's Quiet Transformation*.

อิตาลี เนเธอร์แลนด์ หรือแม้กระทั่งประเทศเกาหลีใต้ เมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมาก็สามารถปฏิรูปเศรษฐกิจของตนได้โดยที่มีระบบเศรษฐกิจการเมืองที่แตกต่างไปจากสหรัฐอเมริกา

กระนั้นก็ตาม ไม่ได้หมายความว่า นับตั้งแต่เกิดเศรษฐกิจฟองสบู่เมื่อปลายทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา ระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่นไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงอะไรที่สำคัญเลย โดยภาพรวมแล้วระบบเศรษฐกิจการเมืองและกระบวนการกำหนดนโยบายของญี่ปุ่นเปิดและมีความโปร่งใสมากขึ้นกว่าในอดีต

นอกจากการปรับตัวของทั้งภาคธุรกิจเอกชนและภาครัฐในด้านต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ในภาคธุรกิจระดับการลงทุนจากต่างประเทศมีปริมาณเพิ่มขึ้นอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน มีการรวมและควบกิจการ และการให้ชาวต่างชาติเข้ามาเทคโอเวอร์ (takeover) บริษัทญี่ปุ่น หรือเข้ามาถือหุ้นในสัดส่วนที่สูง เช่น ในภาคอุตสาหกรรมรถยนต์ บริษัทเรโนลต์ (Renault) ของประเทศฝรั่งเศส เข้าถือหุ้นจำนวนร้อยละ 36.8 ของบริษัทนิสสัน บริษัทฟอร์ดของสหรัฐอเมริกาเข้าถือหุ้นร้อยละ 33.4 ของบริษัทมาสด้า และบริษัทเคมเลอร์ ไครส์เลอร์ (Daimler Chrysler) เข้าถือหุ้นร้อยละ 34 ของบริษัทมิซูบิชิมอเตอร์³

ในภาคการเมือง การปกครองโดยพรรคเดียวถูกแทนที่โดยการจัดตั้งรัฐบาลผสม แม้ว่าพรรค LDP ยังคงเป็นแกนสำคัญในการจัดตั้งรัฐบาลอยู่ก็ตาม และการที่โคอิสุมิสามารถขึ้นเป็นหัวหน้าพรรค LDP และนายกรัฐมนตรีโดยได้รับแรงสนับสนุนจากการเมืองรากหญ้า โดยไม่ต้องผ่านฉันทมติจากหัวหน้ากลุ่มการเมืองต่าง ๆ ภายในพรรค LDP ก็เป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนเช่นกัน นอกจากนี้ความอ่อนแอของพรรค LDP ในทศวรรษ 1990 ทำให้พรรคฝ่ายค้านมีบทบาทในการตรวจสอบที่เข้มแข็งมากขึ้น แม้ว่าพรรคฝ่ายค้านจะพ่ายแพ้อย่างยับเยินในการเลือกตั้งทั่วไปครั้งล่าสุดเมื่อกันยายน ค.ศ. 2005 และการปฏิรูประบอบราชการและการบริหารราชการแผ่นดินมีขึ้นเพื่อเปลี่ยนอำนาจการกำหนดคริเริ่มนโยบายมาอยู่ที่นักการเมืองซึ่งเป็นตัวแทนของประชาชนมากขึ้น ที่สำคัญคือประชาสังคม (civil society) และองค์กรภาคเอกชน (NGOs) เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายสาธารณะมากขึ้น⁴

³ Trevor, "Is Japan Changing?" pp. 7-8.

⁴ คู การมีส่วนขององค์กรเอกชน และประชาสังคมในการกำหนดนโยบายสาธารณะของญี่ปุ่นใน Kingston, *Japan's Quiet Transformatuon*; Robert Pekkanen, "Japan's New Politics? The Case of the NPO Law," *Journal of Japanese Studies*, 26 : 1 (Winter 2000), 111-48; F. Schwartz and Pharr, eds, *The State of Civil Society in Japan* (Cambridge : Cambridge University Press, 2003).

น้อยลง (จำนวนผู้ที่มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งที่มีอาชีพเกษตรกรรมลดลงจาก 20.3 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 41.3 ของผู้ที่มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งทั้งหมดเหลือเพียง 9.2 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 9.5 ของผู้ที่มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งทั้งหมดในปี ค.ศ. 1996 และเหลือเพียง 7.9 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 7.7 ของผู้ที่มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งทั้งหมดในปี ค.ศ. 2003) (2) การปฏิรูประบบการเลือกตั้ง (electoral reform) ในปี ค.ศ. 1994 ซึ่งได้ปรับสัดส่วนของส.ส.ที่มาจากเขตชนบทให้ใกล้เคียงกับสภาพความเป็นจริงมากขึ้น เพื่อไม่ให้มีผู้แทนที่มาจากเขตชนบทมากเกินไป (overrepresent) อันทำให้ฐานเสียงที่สนับสนุนพรรครัฐบาล LDP ลดน้อยลง นักการเมืองของพรรค LDP ที่เคยพึ่งคะแนนเสียงจากเกษตรกรเป็นสำคัญจึงต้องแสวงหาเสียงสนับสนุนจากนักธุรกิจและผู้บริโภคมากขึ้น และ (3) แรงกดดันจากต่างประเทศ (*gaiatsu*) ให้มีการลดกฎระเบียบ (deregulation) ที่ควบคุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจโดยรัฐ และการให้เปิดเสรีการค้า (trade liberalization) มากขึ้น พัฒนาการของปัจจัยดังกล่าวนี้มีผลกระทบต่อข้อกำหนดนโยบายการเกษตรของญี่ปุ่นที่ครอบงำโดยพันธมิตรสามฝ่ายดังกล่าวไม่มากนัก

ปัจจัยดังกล่าวข้างต้นเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้นายกรัฐมนตรี โคอิสุมิได้ประกาศต่อที่ประชุมความร่วมมือทางเศรษฐกิจเอเชีย-แปซิฟิก (APEC) ที่กรุงเทพฯ เมื่อเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 2003 ว่า ญี่ปุ่น “ไม่สามารถรอคอยให้มีการปฏิรูปโครงสร้างของเกษตรกรรม” และกล่าวต่อมาภายหลังในที่ประชุมที่ศูนย์บัญชาการการส่งเสริม นโยบายด้านอาหาร เกษตรกรรม และพื้นที่ชนบท หนึ่งเดือนก่อนที่ญี่ปุ่นประสบปัญหาเรื่องการเจรจาข้อตกลงการค้าเสรี (FTA) กับประเทศเม็กซิโกเกี่ยวกับประเด็นการนำเข้าสินค้าเกษตร ว่า “ญี่ปุ่นจะต้องไม่กลายเป็นประเทศที่ปิดตลาดสินค้าเกษตร” และประกาศอย่างหนักแน่นให้มีการ “ปฏิรูปเกษตรกรรมญี่ปุ่นอย่างขนานใหญ่”⁶

ถึงปลายปี ค.ศ. 2003 ทำเนียบนายกรัฐมนตรีได้ประกาศแผนการให้กระทรวงที่เกี่ยวข้องทั้งหมดส่งเสริมการเจรจา FTA กับประเทศอื่น ๆ และต่อมาปลายปี ค.ศ. 2004 รัฐบาลโคอิสุมิได้สั่งให้ “ทุกกระทรวงและหน่วยงานทั้งหมดใช้ความพยายามร่วมกันอย่างเต็มที่เพื่อให้บรรลุความสำเร็จโดยเร็ว ... ในการเจรจาทำข้อตกลงความเป็นหุ้นส่วนทางเศรษฐกิจ (economic partnership agreements – EPAs) และข้อตกลงการค้าเสรี (FTA) กับประเทศไทย มาเลเซีย และ เกาหลีใต้”⁷

เนื่องจากการผลักดันให้มีการเจรจา EPA และ FTA มาจากความเป็นผู้นำทางด้านนโยบายของนายกรัฐมนตรี ประเด็นการค้าจึงได้กลายเป็นแหล่งที่มาอย่างสำคัญของแรงกดดันจากภายในประเทศ (*naiatsu*) เพื่อให้เปิดตลาดสินค้าเกษตรกรรมของญี่ปุ่น แม้ว่าแรงกดดันให้เปิด

⁶ อ้างใน Ibid., p. 276.

⁷ Ibid, p. 277.

การค้าเสรีสินค้าเกษตรกรรมเดิมที่มาจากภายนอกประเทศญี่ปุ่น และแม้ว่าแรงกดดันจากภายนอกประเทศ (*gaiatsu*) ยังคงดำเนินอยู่โดยผ่านช่องทางขององค์การค้าโลก (WTO) แต่แรงกดดันจากแหล่งที่มาหลายแหล่งภายในประเทศญี่ปุ่นที่ควรให้มีการลงนามข้อตกลงการค้าเสรีได้เปลี่ยนดุลของแรงกดดัน (*balance of pressure*) ที่มาจากภายในประเทศมากกว่าจากภายนอกประเทศ แนวความคิดแบบเดิมที่อาศัยแรงกดดันจากภายนอกกดดันความเชื่อถือลงในแนวทางการกำหนดนโยบายของญี่ปุ่น วิธีที่พวกเขาสนับสนุนการปฏิรูปในวงรัฐบาลญี่ปุ่นใช้แรงกดดันจากภายนอก (*gaiatsu*) โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสหรัฐอเมริกาเพื่อเป็นเหตุผลหรือข้อเท็จจริงต่อสู้กับพวกที่ต่อต้านการปฏิรูปในปัจจุบันที่ดีว่ามีน้ำหนักที่อ่อนเพราะทำให้ดูเหมือนว่า “รัฐบาลขาดทั้งความตั้งใจและทั้งวิธีการที่จะปฏิรูปตนเอง” นายกรัฐมนตรีโคอิสุมิได้กล่าวว่า “เราจะพยายามที่เปลี่ยนแปลงด้วยตนเอง และให้ถือเรื่องแรงกดดันจากภายนอกประเทศเป็นเพียงแค่คำแนะนำ”⁸

ในอดีตรบบการปกป้องและสนับสนุนสินค้าเกษตรของญี่ปุ่นจะเผชิญกับแรงกดดันเพียงแค่กลุ่มธุรกิจที่เป็นตัวแทนผู้ส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมเท่านั้นซึ่งมีความกังวลว่าอาจจะถูกตอบโต้ทางการค้าจากประเทศคู่ค้าหากญี่ปุ่นยังปิดตลาดสินค้าเกษตรกรรม แต่ในปัจจุบันมีธุรกิจและอุตสาหกรรมหลายประเภทที่ได้รับผลกระทบจากการตั้งกำแพงภาษีสินค้าเกษตรของรัฐบาล เช่น บริษัทค้าสารพัด (*general trading companies*) อุตสาหกรรมอาหารแปรรูป และซูเปอร์มาร์เก็ต และภัตตาคารที่มีหลายสาขา ธุรกิจอุตสาหกรรมเหล่านี้ได้ขึ้นประท้วงต่อกระทรวงเกษตร ป่าไม้ และประมง (MAFF) เมื่อกระทรวง MAFF ได้ตั้งกำแพงภาษีสูงขึ้นสำหรับสินค้าเกษตรเพื่อปกป้องผู้ผลิตสินค้าเกษตรภายในประเทศ

นอกจากนี้ผลจากการคำนวณผลประโยชน์และความสูญเสียที่อาจเกิดขึ้นกับธุรกิจของญี่ปุ่นหากไม่มีการทำข้อตกลง FTA พบว่าอุตสาหกรรมส่วนใหญ่ของญี่ปุ่นจะได้ประโยชน์มากกว่าเป็นอย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับความสูญเสียที่อาจเกิดขึ้นกับสินค้าเกษตร เช่นการลงนามข้อตกลง FTA กับประเทศเม็กซิโก ทำให้การส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นสามารถแข่งขันกับสินค้าอุตสาหกรรมที่มาจากสหรัฐอเมริกาและสหภาพยุโรป (EU) ได้อย่างเท่าเทียมกัน ทั้งนี้เพราะเม็กซิโกได้ทำข้อตกลง FTA กับ EU และกับประเทศสมาชิกของข้อตกลงการค้าเสรีอเมริกาเหนือ (NAFTA) แล้ว⁹

ฉะนั้นประเทศไทยจึงควรรหาโอกาสแสวงหาพันธมิตรภายในประเทศของญี่ปุ่นเพื่อกดดันให้รัฐบาลญี่ปุ่นเปิดตลาดสินค้าเกษตรจากไทยมากขึ้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่าในที่สุด อาจจะประสบ

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

ความสำเร็จที่ทำให้ญี่ปุ่นเปิดตลาดสินค้าเกษตรกว้างขึ้น แต่ในขณะเดียวกันญี่ปุ่นก็ยังมีมาตรการที่ปกป้องตลาดสินค้าเกษตรที่มีใช้เป็นการตั้งกำแพงภาษี แต่เป็นรูปของการออกมาตรการในเชิงประชานิยมที่หวังจะให้ชาวญี่ปุ่นเห็นถึงผลประโยชน์ที่เป็นอันหนึ่งเดียวกันของเกษตรกร ผู้บริโภคและประชาชนทั่วไป เกี่ยวกับเรื่องของการพึ่งตนเองและความมั่นคงด้านอาหาร (food self-sufficiency and food security) คุณภาพทางด้านนิเวศวิทยาของเกษตรกรรม ความปลอดภัยของอาหาร 'ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกัน' (symbiosis) ระหว่างคนกับธรรมชาติ และการอยู่ร่วมกันระหว่างประชาคมในเมืองและชนบท ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้ผู้ออกเสียงเลือกตั้งในเมืองกับผู้ออกเสียงเลือกตั้งในชนบทเกิดความรู้สึกว่าผลประโยชน์ขัดแย้งกัน แต่เป็นผลประโยชน์ร่วมกันในการช่วยส่งเสริมให้ประเทศชาติมีความมั่นคงทางอาหารและความอยู่รอดของเกษตรกรญี่ปุ่นที่จะต้องเผชิญกับการแข่งขันจากการเปิดเสรีสินค้าเกษตรที่เพิ่มมากขึ้น

มาตรการปกป้องตลาดสินค้าเกษตรของญี่ปุ่นดังกล่าว เป็นผลมาจากการออกกฎหมาย 'Food, Agricultural and Rural Areas Basic Law' หรือเรียกย่อ ๆ ว่า New Basic Law (Shokuryo Nogyo Noson Kihonko) ที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐสภาอย่างท่วมท้นในปี ค.ศ. 1999 กฎหมายนี้ซึ่งมาแทนที่กฎหมาย 'Agricultural Basic Law' ปี ค.ศ. 1961 ถือเป็นแนวทางสำหรับนโยบายการเกษตรของญี่ปุ่นสำหรับศตวรรษที่ 21 กฎหมายนี้แสดงให้เห็นถึงยุทธศาสตร์แห่งชาติของญี่ปุ่นที่ต้องการสร้างความเห็นพ้องต้องกันของคนญี่ปุ่นทั้งประเทศในการสนับสนุนภาคเกษตรกรรมของญี่ปุ่น แม้กฎหมายนี้จะมีได้พูดถึงเกษตรกรญี่ปุ่นโดยเฉพาะเจาะจง แต่ก็ได้ระบุถึง อาหาร สินค้าเกษตร และพื้นที่ชนบทของญี่ปุ่นว่าเป็นวิถีชีวิตของคนญี่ปุ่น และสนับสนุนแนวความคิดเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหาร โดยโยงเข้ากับการรักษาผลประโยชน์ทางภาคเกษตรกรรมของญี่ปุ่น¹⁰

ที่ได้ยกประเด็นเรื่องมาตรการปกป้องตลาดสินค้าเกษตรของญี่ปุ่นมากล่าวในบทสรุปนี้ เพื่อเป็นตัวอย่างหนึ่งสำหรับประเทศไทยใช้พิจารณาหามาตรการช่วยเหลือภาคเศรษฐกิจของไทยที่จะต้องได้รับผลกระทบกระเทือนจากการเปิดการค้าเสรี

¹⁰ รายงานวิจัยของ ศิริพร วัชรวัลกุล, การเปิดเสรีทางการค้ากับการปรับตัวของเกษตรกรญี่ปุ่นและบทบาทของรัฐ (กรุงเทพฯ: โครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548).

บรรณานุกรม

หนังสือและบทความภาษาอังกฤษ

Akira, Kojima. "Groping Toward a New Growth Pattern." *Japan Echo*, 2 February, 2006.

Alexander, Arthur J. "Asset Prices in Japan: The Bubble and Its Breaking." *JEI Report*, No. 36 A, September 26, 1997.

_____. *In the Shadow of the Miracle : The Japanese Economy Since the End of High-Speed Growth*. New York : Lexington Books, 2002.

Amyx, Jenifer and Peter Drysdale. "Background." in Jenifer Amyx and Peter Drysdale. *Japanese Governance: Beyond Japan Inc*. London: Routledge Curzon, 2003.

Anchordoguy, Marie. *Computers Inc. : Japan's Challenge to IBM*. Cambridge, Massachusetts: Council on East Asian Studies, Harvard University, 1989.

_____. "Japan at a Technological Crossroads : Does Change Support Convergence Theory ?" *Journal of Japanese Studies* 23: 2 Summer 1997.

Asher, David and Andrew Suithers, *Japan's Key Challenges for the 21st Century: Debt, Deflation, Default, Demography, and Deregulation*. Washington, D.C.: SAIS Policy Forum Series, March 1998.

Atsushi, Kusano. "Deregulation in Japan and the Role of *Naiatsu* (Domestic Pressure)." *Social Science Japan Journal* 2 : 1 April, 1999.

Beeman, Michael L. *Public Policy and Economic Competition in Japan: Change and Continuing in Antimonopoly Policy, 1973-1995*. London: Routledge, 2002.

Bouissou, Lean-Marie. *Japan: The Burden of Success*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, Inc., 2002.

Carlile, Lony E. and Mark C. Tilton, eds.. *Is Japan Really Changing Its Ways ? – Regulatory Reform and the Japanese Economy* . Washington, D.C. : Brookings Institution Press, 1998.

Choy, Jon. "New Law Provides Ax to Fell Bureaucracy's Bamboo Veil." *JEI Report*. No. 20 May 21, 1999 .

Christensen, Raymond V. "The New Japanese Election System. *Pacific Affairs*, 69: 1 Spring 1996.

Dore, Ronald. *Stock Market Capitalism: Welfare Capitalism: Japan and Germany versus the Anglo - Saxons* 2000. Oxford : Oxford University Press 2000.

- _____. "Japan's Reform Debate: Patriotic Concern or Class Interest ? Or Both?" *Journal of Japanese Studies*, 25:1 'Winter 1999.
- Edgington, David W., ed., *Japan at the Millennium*. Vancouver: UBC Press, 2003.
- Gilpin, Robert. "Economic Evolution of National Systems." *International Studies Quarterly*, 1996.
- _____. *Global Political Economy*. Princeton: Princeton University Press, 2001.
- Green, Michael J. *Japan's Reluctant Realism*. New York : Palgrave Macmillian, 2003.
- Hall, Derek. "Japanese Spirit Western Economics : The Continuing Salience of Economic Nationalism in Japan." in Eric Helleiner and Andreas Pickel, eds, *Economic Nationalism in Globalizing World* . Ithaca: Cornell University Press, 2005.
- Hatch, Walter and Kozo Yamamura. *Asia in Japan's Embrace*. Cambridge University Press, 1996.
- Ikuo, Kabashi and Sugawara Taku. "Lessons from the LDP Landslide." *Japan Echo*. 12 Dec. 2005.
- Ikuo, Kabashima and Gill Steel. "How the LDP Survives." *Japan Echo*, 6 June 2006.
- Iwao, Nakatani. "A Design for Transforming the Japanese Economy." *Journal of Japanese Studies*, 23 : 2 , Summer 1997.
- Jameson, San. "Can Japan Change Governments?" *JPRI* (Japan Policy Research Institute) *Working Paper*, No. 96, December 2003.
- Jeong, Kap-Young and Yeon-ho Lee. "Convergence or Divergence? : The South Korean State After the Asian Financial Crisis." *Global Economic Review* .30 : 3, 2001.
- Jiro, Ushio and Ronald Dore. "Constancy and Change in Japanese Management." *Japan Echo*, April 1999.
- Johnson, Chalmers. *Japan: Who Governs?* New York : W.W. Norton & Co., 1995.
- _____. *MITI and the Japanese Miracle*. Standford: Standford University Press, 1982.
- Junji, Nakagawa. "Deregulation and The Japanese Economy Introduction." *Social Science Japan Journal*, 2 : 1, April 1999.
- Kashiwabara, Chie . "Financial Liberation, Deregulation and Monitoring Japan," in Mitsuhiro Kagami and Masatsugu Tsuji, eds., *Privatization, Deregulation and Institutional Framework* . Tokyo : Institute of Developing Economies, 1999.
- Kingston, Jeff. *Japan's Quiet Transformation*. London: Routledge curzon, 2004.
- Lasaerre, Philippe and Hellmut Schiitte. *Strategies for Asia Pacific : Meeting New Challenges*, 3rd, ed. New York : Palgrave Macmillan, 2006.
- Lin, Ping. "The Evolution of Competition Law in East Asia." in Erlinda M. Medalla, ed.,

Competition Policy in East Asia, London: Routledge, 2005.

Masaru, Kohno. "A Changing Ministry of International Trade and Industry." in Jennifer Amyx and Peter Drysdale, eds, *Japanese Governance: Beyond Japan Inc.* London and New York: Routledge Curzon, 2003.

Maswood, S. Javed. *Japan in Crisis*. New York: Palgrave MacMillan, 2006.

Miura, Mitsuo. "Corporate Law Changes Playing Field." *Daily Yomiuri*, May 10, 2006.

Miyashita, Kenichi and David Russel. *Keiretsu : Inside the Hidden Japanese Conglomerates*. New York : Mc Graw - Hill, 1996.

Mulgan, Aurelia George. "Japan's Interventionist State: Bring Agriculture Back In." *Japanese Journal of Political Science* 6 (1).

_____. *Japan's Failed Revolution Koizumi and the Politics of Economic Reform*. Canberra: Asia Pacific Press, 2002.

_____. "Where Tradition Meets Change: Japan's Agricultural Politics in Transition." *Journal of Japanese Studies* 31: 2, 2005.

Neary, Ian. *The State and Politics in Japan*. Cambridge: Polity Press.

_____. *The State and Politics in Japan*. Cambridge: Polity Press, 2002.

North, Christopher Titus. "Technocracy to Aristocracy: The Changing Career Paths of Japanese Politicians." *Journal of East Asian Studies* 5, 2005.

Ostrom, Douglas. "OECD Report Calls for Regulatory Reform in Japan." *JEI Report*, No. 16B , April 23, 1999

_____. "Tokyo Recalibrates Antitrust Policy." *JEI Report*, No. 25 ,July 2, 1999.

Par, Cheol Hee. "Political Dynamics of Regime Transformation in Japan in the 1990s." *Japanese Journal of Political Science* 5(2), 2004.

Pempel, T.J. *Policy and Politics in Japan : Creative Conservatism*. Philadelphia : Temple University Press, 1982.

Porter, Michael E. and Hirotaka Takeuchi. "Fixing What Really Ails Japan." *Foreign Affairs*, 78 : 3 , May / June 1999.

Sadahiko, Okano. "Progress Toward a New Policy-making Process." *Japan Echo*, 10, October 2005.

Sakakibara, Eisuke. *Structural Reform in Japan: Breaking the Iron Triangle*. Washington D.C.: The Brookings Institution, 2003.

Samuels, Richard J. "Leadership and Political Change in Japan: The Core of the Second Rincho." *Journal of Japanese Studies* 29:1, 2003.

Schaede, Ulrike and Willam Grimes, eds. *Japan's Managed Globalization : Adapting to the*

Twenty-first Century. New York : M. E. Sharpe, 2003.

Schaele, Ulrike. *Cooperative Capitalism: Self-Regulation, Trade Association and the Antimonopoly Law in Japan*. Oxford: Oxford University Press, 2000.

_____. "Industry Rules: From Deregulation to Self-Regulation." in Ulrike Schaele and William Grimes, eds. *Japan's Managed Globalization: Adapting to the Twenty-first Century*. New York: M.E. Sharpe, 2003.

_____. "What Happened to the Japanese Model?" *Review of International Economics* 12 : 2, 2004.

Scheiner, Ethan. *Democracy Without Competition in Japan: Opposition Failure in a One-Party Dominant State*. Cambridge : Cambridge University Press, 2006.

Tilton, Mark. "Japanese Cartels Still Block Imports," *JPRI Critique*, 1: 2 October 1994.

Usui, Chikako and Richard A. Colignon. "Government Elites and Amakudari in Japan, 1963 – 1992." *Asian Survey*, 35 : 7 (July 1995).

Wakatsuki, Mokio. "The Japanese Economy on the Mend." *Asia - Pacific Review*, 6: 1, May 1999.

Yamamura, Koyo. "The Japanese Political Economy after the "Bubble": Plus Ça Change?" *Journal of Japanese Studies*, 23: 2 Summer, 1997.

Yamauchi, Masayuki. "Tribulations in the Middle East: The War of Jenkin's Ear, Iraq, and Japan's Foreign Policy." *Asia-Pacific Review*, 10: 1, 2003.

Yoshimatsu, Hidetaka. "Japan's Keidanren and Free Trade Agreements," *Asian Survey* 45:2, Mar/Apr 2005.

Yoshihara, Kunio. *Globalization and National Identity: The Japanese Alternative to the American Model*. Selanjor : Falcon Press Bhd, 2001.

หนังสือพิมพ์และนิตยสารภาษาอังกฤษ

Bangkok Post

Business Day.

Daily Yomiuri.

International Herald Tribune.

Japan Brief Quarterly.

Japan Times.

The Economist.

The Nation.

The Nikkei Weekly.

หนังสือภาษาญี่ปุ่น

Fukushima kiyohiko. *Europpla gata shihon shugi America shijo genri to no Ketsubetsu* (การแยกตัวแบบทุนนิยมยุโรปออกจากลัทธิการค้าของสหรัฐอเมริกา). Tokyo: Kodonsha, 2002.

หนังสือและบทความภาษาไทย

ไชยวัฒน์ คำชู. “ทำไมพรรคเสรีประชาธิปไตยของญี่ปุ่นสามารถผูกขาดอำนาจปกครองไว้ได้ตลอด 37 ปี.” *ไทย-ญี่ปุ่นศึกษา*, เมษายน 2535.

ทรายแก้ว ทิพากร, บก. *ญี่ปุ่นศึกษา*. กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา, 2542.

ศิริพร วัชชวลฤ. *การเปิดเสรีทางการค้ากับการปรับตัวของเกษตรกรญี่ปุ่นและบทบาทของรัฐ*. กรุงเทพฯ: โครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548.

สัมภาษณ์

Professor Inoguchi Takashi แห่งมหาวิทยาลัยโตเกียว (11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2547)

Professor Tanaka Akihiko แห่งมหาวิทยาลัยโตเกียว (11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2547)

Professor Tanahashi Keisei แห่งมหาวิทยาลัยโตเกียวเคไซ (12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2547)

Professor Suehiro Akira แห่งมหาวิทยาลัยโตเกียว (13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2547)

Professor Hayashi Takashi และ Professor Sueo Sudo แห่งมหาวิทยาลัยนันชาน (Nanzan University) (8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2548)

Professor Kawamura Takaya แห่งมหาวิทยาลัยนครโอซากา (Osaka City University) (9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2548)

Dr. Yamamoto Susumu แห่งบริษัท โซนี่ (10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2548)

Internet

<http://www.asahi.com/english/english.html>

<http://www.Yomiuri.co.jp/index-e.htm>

<http://www.japantimes.co.jp/>

ภาคผนวก

ตารางที่ 1.1 แบบแผนการเติบโตทางเศรษฐกิจ

ระยะเวลา	เฉลี่ยร้อยละของการเติบโต ของ GDP	แบบแผนของการเติบโต
1956-1973 (18 ปี)	9.2	การเติบโตสูง
1974-1991 (18 ปี)	3.9 (-5.3)	การเติบโตอย่างมีเสถียรภาพ
1992-2001 (10 ปี)	0.9 (-3.0)	การเติบโตอย่างชะงักงัน
2002 – 2006 (4 ปี)	2.0 (+1.1)	ฟื้นตัวอย่างยั่งยืน?

ที่มา : ปรับปรุงจาก GDP growth rates from National Accounts and Economic Planning Agency อ้างใน Hasegawa Harukiyo, “The Political Economy of Japanese ‘Corporate Governance’ in Glenn D. Hook, ed, *Contested Governance in Japan* (London and New York: Routledge Curzon, 2005), p. 216; *The Nation*, Feb. 18, 2006; Bangkok Post, December 26, 2006.

ภาคผนวก 3

ตารางที่ 1.2 ผลการเลือกตั้งสภาผู้แทนฯ ปี ค.ศ. 2000, 2003, และ 2005

	Single-seat districts			Proportional-representation segment						Total		
	2000	2003	2005	2000		2003		2005		2000	2003	2005
				Seats won	Vote share	Seats won	Vote share	Seats won	Vote share			
Liberal Democratic Party	177	168	219	56	28.3%	69	35.0%	77	38.2%	233	237	296
New Kōmeitō	7	9	8	24	13.0%	25	14.8%	23	13.3%	31	34	31
Democratic Party of Japan	80	105	52	47	25.2%	72	37.4%	61	31.0%	127	177	113
Japanese Communist Party	0	0	0	20	11.2%	9	7.8%	9	7.3%	20	9	9
Social Democratic Party	4	1	1	15	9.4%	5	5.1%	6	5.5%	19	6	7
People's New Party	—	—	2	—	—	—	—	2	1.7%	—	—	4
New Party Nippon	—	—	0	—	—	—	—	1	2.4%	—	—	1
New Party Daichi	—	—	0	—	—	—	—	1	0.6%	—	—	1
Independent	—	—	13	—	—	—	—	—	—	—	—	13
Liberal Party	4	—	—	18	11.0%	—	—	—	—	22	—	—
Conservative Party	7	4	—	0	0.4%	—	—	—	—	7	4	—
Other	21	13	5	0	1.5%	—	—	—	—	21	13	5
Total	300	300	300	180	100%	180	100%	180	100%	480	480	480

ที่มา : Kabashima Ikuo and Sugawana Taku, "Lessons from the LDP Landslide," *Japan Echo* 12 (December 2005), p. 11.

ภาคผนวก 4

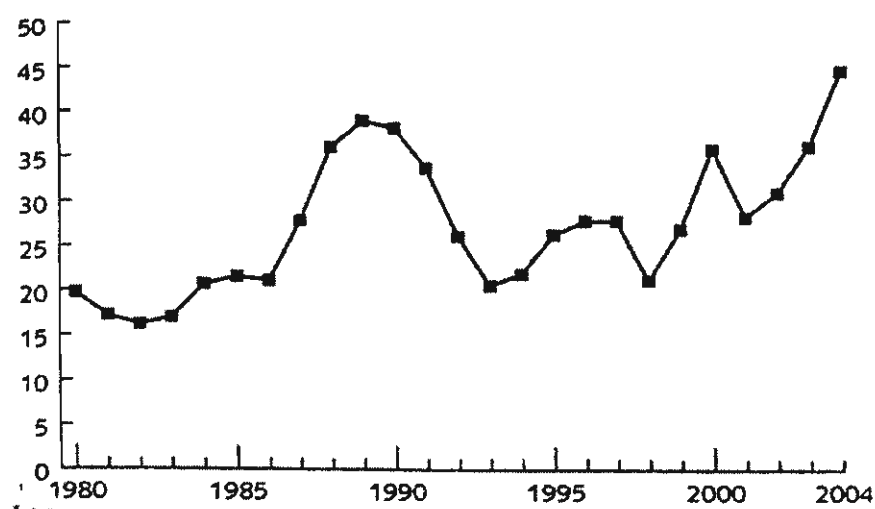
ตารางที่ 1.3 ผลการเลือกตั้งสภาสูง

	LDP	Komeito	DSP	JNP	SDP	JCP	Sakigake	DRP	Others parties	Independents	Total
1980	69	12	5	-	22	7	-	-	3	8	126
1983	68	14	6	-	22	7	-	-	8	1	126
1996	72	10	5	-	20	9	-	-	4	6	126
1989	36	10	3	-	46	5	-	11	5	10	126
1992	68	14	4	4	22	6	-	0	4	5	127
		NEP									
1995	49	40			16	8	3	2	2	6	126
		DPJ	LP	New Komeito							
1998	45	27	6	9	5	15	0	-	0	19	126
2001	64	26	6	13	3	5	-	-	1	3	121
2004	49	50	-	11	2	4	-	-	0	5	121

ที่มา: อ้างใน Foreign Press Center, Japan, *Facts and Figures of Japan 2006*
(Tokyo: Foreign Press Center, 2006), p. 43.

แผนภูมิที่ 1.1 ผลกำไรของบริษัทญี่ปุ่น

(ล้านล้านเยน)

ที่มา: Bank of Japan, "The Improvement in Corporate in Earning and Its Implications for the Japanese Economy," November 10, 2005, p. 34. อ้างอิงใน Kojima Akira, "Groping Toward a New Growth Pattern," *Japan Echo* 2 (February 2006), p. 9.

